

Лекція 1.

Тема. Основи педагогічної діяльності.

Мета. Розкрити значення понять "педагог", "учитель"; подати відомості про види педагогічної діяльності, суб'єкт та об'єкт педагогічної діяльності; особливості та специфіку педагогічної діяльності; структуру, функції педагогічної діяльності.

Вступ.

Державна національна програма “Освіта. Україна XXI ст.” визначила стратегію розвитку освіти в Україні, пріоритетні напрями та шляхи створення життєздатної системи безперервного навчання і виховання для досягнення високих освітніх рівнів, забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності нації.

Завдання національної школи:

- відродження національної мови, національних традицій та обрядів, національної культури в цілому;
- формування національної самосвідомості, відродження нації;
- формування гуманістичної моралі на основі національної;
- формування нового типу мислення як ноосфери.

Нині перед школою стоїть історичне завдання — формування нового типу мислення, нової свідомості, нового розуміння людиною свого місця в суспільстві, житті. Мова йде про створення нової школи, яка б плекала творчу особистість, творила умови для повноцінного фізичного, інтелектуального, духовного розвитку дитини, піднесення її культури, духовності.

Основну роль у цьому процесі належить учителеві. Учитель подібний до садівника і хірурга одночасно. До хірурга – тому, що повинен видаляти з душі неправильні переконання, що склалися. До садівника – тому, що повинен садити дивні квіти людяності. Людина, що вибрала цю святу посаду, зобов'язана сама себе звиряти з вищими критеріями: тут вже неприпустимі слабкості, які прощаються звичайним людям, адже вчитель – це не тільки професія, це і покликання. Ще краще сказати – служіння.

План.

1. Виникнення і становлення педагогічної професії.
2. Суть педагогічної діяльності, її специфіка та особливості.
3. Структура педагогічної діяльності.
4. Функції педагогічної діяльності.

Зміст лекції.

1. Виникнення і становлення педагогічної професії.

Учительська професія особлива за своєю суттю, значущістю, складністю і суперечливістю. За класифікацією Є.Клімова педагогічна професія відноситься до групи професій, предметом яких є інша людина. Діяльність педагога за суспільними функціями, вимогами до професійно значущих особистісних якостей, за складністю психологічної напруженості та емоційного навантаження близька до діяльності артиста, вченого, письменника. Але вчительську професію з ряду інших виділяють насамперед за способом мислення її представників, підвищеним почуттям обов'язку і відповідальності. Головна її відмінність від інших професій типу “людина – людина” полягає в тому, що вона відноситься як до класу перетворюючих,

так і до класу керівних одночасно. Маючи за мету своєї професійної діяльності становлення і перетворення (формування) дитини, педагог покликаний управляти процесом її інтелектуального, емоційного, фізичного розвитку, формуванням її внутрішнього світу.

Учительська праця відноситься до дуже складних видів людської діяльності. На думку психологів, вона нараховує біля 250 компонентів у своїй структурі. Важко знайти потрібнішу професію, яка включала б таку кількість компонентів. Але що саме робить учитель, більшість людей не зовсім розуміє, обмежуючись вказівками на зовнішні видимі сторони його діяльності.

Особливість праці вчителя полягає у тому, що об'єктом і продуктом її є людина. Не просто людина, не її фізична суть, а духовність, її внутрішній світ. Ось чому справедливо вважають, що професія вчителя належить до найбільш важливих у сучасному світі.

Педагогічна діяльність обов'язково передбачає педагога і того, кого він вчить, виховує, розвиває. Суб'єктом педагогічної діяльності є учитель, вихователь, інструментом впливу якого є його особистість, знання, уміння, почуття, воля. Специфічним є і об'єкт (предмет) педагогічної праці. У педагогічній діяльності учень виступає не тільки її об'єктом, а й суб'єктом, оскільки навчально-виховний процес вважається продуктивним лише за умови поєднання елементів самовиховання і самонавчання учня. Більше того, педагогічний процес змінює не лише учня, а й педагога, розвиваючи в ньому одні якості, викорінюючи інші. Педагогічна діяльність не може бути діяльністю тільки "для себе". Її сутність – в переході діяльності "для себе" в діяльність "для іншого", "для інших". У цій діяльності поєднується самореалізація педагога і його цілеспрямована участь у зміні учня (рівня навченості, вихованості, розвитку, освіченості).

Основний зміст педагогічної професії складають взаємовідносини з людьми. Діяльність представників інших професій типу “людина – людина” також вимагає взаємодії з людьми, але у педагогічній діяльності це пов’язано з тим, щоб найкращим чином зрозуміти, задовольнити запити учня, допомогти йому у становленні його особистості. Педагогічна діяльність спочатку й до кінця є процесом взаємодії людей. Це посилює роль особистісних взаємин у педагогічному процесі і підкреслює важливість моральних аспектів.

Особливість навчання і виховання як діяльності з соціального управління полягає в тому, що вона має ніби подвійний предмет праці. З однієї сторони, головний її зміст складають взаємовідносини з людьми, з іншої – професії цього типу завжди вимагають від людини спеціальних знань, умінь і навичок у певній галузі. Тому педагогічна професія вимагає подвійної підготовки – людинознавчої і спеціальної.

Професія вчителя — одна з найдавніших професій. Адже саме через спеціально організовану педагогічну діяльність люди оволодівають всіма іншими професіями. Необхідність передачі нагромадженого виробничого, соціального і духовного суспільного досвіду новим поколінням, підготовка цих поколінь до життя і праці привела до того, що навчання і виховання дуже рано виділились в самостійну суспільну функцію.

Перші школи виникли в країнах Стародавнього Сходу у період формування рабовласницького суспільства. У Стародавньому Вавилоні, Єгипті, Ассирії, Фінікії вчителями виступали в основному жерці, які склали привілейовану касту. У касті жерців знання передавались від батьків до дітей, але існували і школи для жерців при храмах і у великих містах. Соціальний статус учительства був надзвичайно високим.

Перша згадка про школу зустрічається в єгипетських джерелах, датованих за 2500 років до н. е. У державах Стародавньої Греції вчителями

були вільні громадяни. Їх називали граматистами, педономами, дидасками чи педотрибами. У Стародавній Греції виник термін “педагог”, але він тоді мав інше значення, ніж тепер. Педагогами називали рабів, що водили дітей рабовласників у школу. Буквальний переклад цього слова з грецької – “дітоводій”). У Стародавньому Римі вчитель вперше стає державним службовцем, який призначається самим імператором. Імператор також визначав особливий склад учителів для кожного типу шкіл, коло їх обов’язків і суми гонорару. Учителями призначалися державні чиновники, які добре знали науки, а головне – багато подорожували, а тому і багато бачили, знали кілька мов, культуру, звичаї інших народів.

У стародавніх китайських хроніках, які дійшли до наших днів, згадується, що ще в 20 ст. до н.е. в країні існувало міністерство, яке відало справами освіти народу, призначало на посади вчителів з числа наймудріших представників суспільства.

В епоху Середньовіччя вчитель повинен був обов’язково бути духовною особою. Поведінка, статус, методи роботи, обов’язки вчителя диктувалися релігійними канонами. Особливі вимоги пред’являлись до особи вчителя у системі єзуїтського виховання (абсолютна субординація вчителів за церковними званнями, чернечий спосіб життя, цілковита дисципліна і висока вимогливість до себе, до учнів). У середньовічних міських школах, університетах педагогами все частіше ставали люди, які отримали спеціальну освіту.

У Київській Русі обов’язки вчителя співпадали з обов’язками батьківства і владарювання. У Стародавній Русі вчителів називали майстрами, підкреслюючи тим самим повагу до особистості наставника підростаючого покоління. Але і майстрів-ремісників, що передавали свій досвід, називали з повагою – учитель.

У період капіталізму професія вчителя вперше набуває масовості, зростає кількість приватних учителів. Коли почали формуватись перші буржуазні держави, з'явився досвід спеціальної педагогічної освіти. У законодавчих актах держава чітко формулює свої вимоги до вчителя. Учителі займають штатні посади у багаточисельних школах і училищах різних типів. Поряд з цим у 18 – 19 ст. у дворянських і буржуазних сім'ях було поширене виховання і початкове навчання дітей за допомогою домашніх наставників і вчителів (гувернерів).

Спочатку особи, що виконували учительські обов'язки, не мали ніякої спеціальної підготовки. З виникненням і розвитком педагогічної освіти визначаються державні вимоги до професійної підготовки учителя. Законодавчо оформляється їх правовий статус в залежності від освіти.

На початку 19 ст. в Росії і підросійській Україні створюються перші учительські інститути, що готували учителів для середніх класів загальноосвітніх шкіл. Вчителів для народних початкових шкіл готувалися і раніше у вчительських семінаріях.

Загалом у дореволюційній Росії переважала підготовка вчителів для початкової школи. Після 1917 року почалися пошуки нової системи педагогічної освіти, створювалися нові типи вищих і середніх професійних навчальних закладів. До 30-х років 20 ст. в СРСР в цілому склалась сітка педагогічних інститутів. У цей період стала широко розвиватись вечірня, заочна, середня і вища педагогічна освіта. З середини 80-х років у педагогічних закладах освіти стали широко запроваджувати різноманітні додаткові спеціалізації.

На сьогоднішній день частина педагогічних інститутів в Україні перетворені в педагогічні університети, з'явилися нові типи педагогічних навчальних закладів. Все це супроводжується якісними змінами у підготовці

педагогічних кадрів. Розширюється діапазон спеціальностей підготовки майбутніх фахівців у вищих педагогічних навчальних закладах.

Таким чином, давня професія учителя на теперішній час набуває нового розвитку, який відображає потреби сучасної школи на шляху її гуманізації і демократизації.

2. Суть педагогічної діяльності, її специфіка та особливості.

Педагогічна діяльність – особливий вид соціальної діяльності, спрямований на передачу від старших поколінь молодшим накопиченого людством досвіду і культури, створення умов для їх особистісного розвитку та підготовку до виконання певних соціальних ролей в суспільстві.

Педагогічна діяльність – це вид професійної діяльності, змістом якої є навчання, виховання, освіта і розвиток учнів (дітей різного віку, учнів шкіл, технікумів, училищ, вищих навчальних закладів, інститутів підвищення кваліфікації, закладів додаткової освіти і т.п.).

Педагогічна діяльність може бути професійною і непрофесійною. Непрофесійною є діяльність батьків з виховання дітей в сім'ї. У сімейному вихованні немає спеціальних уроків, запланованих бесід про мораль, природу, красу. Все сімейне життя з його повсякденними турботами, стосунками, радощами і драмами – це уроки, які дають дорослі дітям. І ці уроки, як правило, залишаються з людиною на все життя, формуючи її педагогічні погляди на виховання покоління дітей.

Людина, яка займається професійно педагогічною діяльністю, може називатися по-різному: вихователь, учитель, викладач, педагог. Часто це залежить від закладу, в якому людина працює: вихователь – у дитячому садку, учитель – у школі, викладач – у технікумі, училищі, вищому

навчальному закладі. Педагог – родове поняття по відношенню до всіх інших вище перерахованих понять.

Педагог – це фахівець, який має спеціальну підготовку і професійно здійснює навчально-виховну роботу в різних освітньо-виховних закладах.

Професійна діяльність вимагає спеціальної освіти, тобто оволодіння певною системою спеціальних знань, умінь і навичок, що необхідні для виконання функцій, пов'язаних з цією професією.

Слід розмежовувати терміни “педагогічна професія”, “педагогічна спеціальність” і “педагогічна кваліфікація”. Професія – це вид трудової діяльності, що характеризується сумою вимог до особистості. Спеціальність – це вид занять у рамках цієї професії. Кваліфікація – це рівень і вид професійної підготовленості, що характеризує можливості спеціаліста у вирішенні певного класу задач. Випускники педагогічних навчальних закладів отримують такі рівні педагогічної кваліфікації: молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр.

Основними видами педагогічної діяльності є викладання і виховна робота. На момент виникнення педагогічної професії вчитель виконував передусім виховну функцію. Виховна робота – це педагогічна діяльність, спрямована на розв'язання завдань всебічного і гармонійного розвитку особистості шляхом організації виховного середовища і управління різноманітними видами діяльності вихованців.

З ускладненням процесів суспільного розвитку в педагогічній професії виділилася самостійна функція викладання. Викладання – це вид виховної діяльності, спрямований на управління пізнавальною діяльністю учнів.

Крім цього, систему педагогічної діяльності складають:

класне керівництво, метою якого є координація вимог керівництва школи, вчителів, батьків, а також вивчення умов життя учнів, їх інтересів, індивідуальних особливостей;

позакласна робота – одна з форм організації дозвілля дітей;

позашкільна робота, яка проводиться педагогами позашкільних освітньо-виховних закладів;

методична робота – ознайомлення з досягненнями педагогічної і психологічної наук, методиками викладання, а також вивчення і впровадження педагогічного досвіду;

пошуково-дослідницька робота – здійснення наукових мікродосліджень, запровадження педагогічних інновацій.

Педагогічну діяльність можна представити як сукупність таких взаємодіючих компонентів як: 1) мета діяльності, 2) суб'єкт діяльності (викладач), 3) об'єкт-суб'єкт діяльності (учні), 4) зміст діяльності, 5) способи діяльності, 6) результат діяльності.

Метою професійної педагогічної діяльності є виховання особистості в гармонії з собою і соціумом.

Змістом викладацької діяльності є:

- процес організації навчальної діяльності учнів, спрямованої на засвоєння ними предметного соціокультурного досвіду як основи і умови розвитку, і
- процес організації власної діяльності.

Засобами діяльності вчителя є:

- 1) наукові (теоретичні та емпіричні) знання;
- 2) у якості “носіїв” знань виступають тексти підручників чи результати самостійних спостережень учнів;

3) допоміжні засоби: технічні, графічні, комп'ютери і т.п.

Суб'єктом педагогічної діяльності є вчитель, вихователь. Об'єкт педагогічної праці – це учень. Цей об'єкт специфічний, бо учень виступає одночасно й суб'єктом, оскільки педагогічний процес продуктивний лише за умови самовиховання і самонавчання учня. Крім того, педагогічний процес змінює не лише учня, а й учителя.

Результатом викладацької діяльності є розвиток учня, його особистісне, інтелектуальне удосконалення, становлення його як особистості, як суб'єкта навчальної діяльності.

Таким чином, діяльність педагога представляє собою неперервний процес вирішення величезної кількості задач різних типів, класів, рівнів.

Види педагогічної діяльності:

- викладання – такий вид спеціальної діяльності, який спрямований на управління переважно пізнавальною діяльністю школярів;
- виховна робота – педагогічна діяльність, спрямована на організацію виховного середовища і управління різноманітними видами діяльності (у т.ч. і пізнавальною) вихованців з метою вирішення завдань їх гармонійного розвитку;

Викладання і виховна робота – дві взаємопов'язані сторони одного процесу (педагогічного), воєдино злиті в ньому.

- класне керівництво – деякі вчителі окрім викладацької діяльності виконують ще функції класних керівників по організації і вихованню учнівського колективу у певному класі;
- діяльність з самоосвіти і професійного самовиховання;
- управлінська – діяльність керівників освітніх закладів та їх заступників;

- організаторська – діяльність організаторів дитячого і юнацького руху у школі і поза нею;
- методична – діяльність методистів з вивчення кращих досягнень психолого-педагогічних наук і передового педагогічного досвіду;
- позашкільна – робота в позашкільних закладах, дитячих кімнатах міліції;
- науково-дослідницька – діяльність педагогів-експериментаторів.

Специфічним є результат педагогічної діяльності – людина, здатна до подальшого саморозвитку і життєтворчості.

Своєрідність педагогічної професії полягає і в тому, що вона за своєю природою від початку до кінця є процесом взаємодії людей. Важливими особливостями педагогічної діяльності є також її динамічність, оскільки об'єкт (учень) постійно змінюється, багатоплановість функцій. Основним робочим інструментом педагогічної діяльності є мовлення. Результати цієї діяльності помітні не відразу, треба працювати багато років, щоб побачити результат.

Педагогічна діяльність має гуманістичний, колективний і творчий характер.

Гуманістичний характер педагогічної професії. У цілісному педагогічному процесі вчитель вирішує два завдання – адаптації і гуманізації. Адаптивна функція пов'язана з підготовкою учня до певної соціальної ситуації, до конкретних запитів суспільства, а гуманістична – розвитком особистості вихованця, його творчої індивідуальності.

Гуманістична педагогіка розглядає знання як засіб і умову усвідомлення людиною свого місця в житті, виховання у неї почуття власної гідності, незалежності. Така педагогіка йде до своєї мети, спираючись на можливості людини, її творчий потенціал, а не на авторитет влади і примусу. Її головне

завдання – виявити, розкрити й розвинути все цінне у людині, а не сформувати звичку до послуху, смиренності.

Колективний характер педагогічної праці. Якщо в інших професіях типу “людина – людина” результат, як правило, є продуктом діяльності однієї людини – представника професії (наприклад, продавця, бібліотекаря, лікаря і т.п.), то у педагогічній професії дуже важко вичленити внесок кожного педагога, сім’ї та інших джерел впливу у якісне перетворення суб’єкта діяльності – вихованці. Результат виховання залежить від єдності зусиль педагогічного колективу, психологічного клімату у ньому, тобто настрою його членів, їх працездатності, психічного і фізичного самопочуття.

Творчий характер педагогічної професії є її найважливішою особливістю. Рівень творчості діяльності педагога відображає ступінь використання ним своїх можливостей для досягнення поставлених цілей. Творчий педагог уміє приймати оригінальні рішення, використовує новаторські форми і методи роботи і тим самим досконало виконує свої професійні функції. Творчість педагога проявляється не тільки при нестандартному, оригінальному вирішенні педагогічної задачі, а й при вирішенні завдань спілкування з учнями, їх батьками, колегами по роботі. Слід зазначити, що творчість приходить тільки тоді і лише до тих, хто добросовісно ставиться до праці, постійно прагне до підвищення професійної кваліфікації, до вивчення досвіду кращих шкіл та педагогів.

Аналізуючи діяльність педагога в сучасних соціальних умовах, можна виділити її позитиви і негативи.

Позитивні сторони:

- можливість професійного росту;
- багатство соціальних зв’язків з колегами, учнями, їх батьками;
- можливість задовольнити вищі людські потреби – творчі;

- творча самостійність;
- гуманістичний характер професії;
- літні терміни відпустки;
- тривала відпустка – 48 робочих днів.

Негативні сторони:

- низька заробітна плата;
- ущемлення громадянських прав з мотивів політичної благонадійності і лояльності по відношенню до політики правлячих кіл;
- строга регламентація поведінки і діяльності вчителя, підвищені вимоги до моральних характеристик учителя;
- великі нервові затрати.

3. Структура педагогічної діяльності.

Педагогічна діяльність як складна динамічна система складається із взаємопов'язаних компонентів, що являють собою відносно самостійні функціональні види діяльності.

Основні компоненти педагогічної діяльності:

1. Проектування цілей. Учитель повинен ставити завдання і планувати етапи їх здійснення відповідно до здібностей і можливостей дітей.
2. Стимулюючо-мотиваційний – учитель повинен формувати у дітей позитивне ставлення до діяльності, викликати інтерес, активізувати і стимулювати їх.

3. Плануючий компонент передбачає відбір і компонування навчального матеріалу та виховних засобів відповідно до вікових та індивідуальних особливостей учнів.
4. Організаційний компонент передбачає включення учнів у різноманітні види діяльності та організація учнівського колективу.
5. Контрольно-корекційний компонент передбачає аналіз і корегування педагогічного процесу, оцінювання його результатів.
6. Результативно-аналітичний компонент передбачає аналіз результатів педагогічної діяльності на предмет відповідності цілям, формулювання висновків та їх використання в подальшій роботі.
7. Комунікативний компонент включає вміння встановлювати педагогічно доцільні відносини з учнями, батьками, колегами, представниками громадськості.

4. Основні функції педагогічної діяльності.

Основними функціями педагога є:

- навчальна (сприяння оволодінню системою знань);
- виховна (формування системи ставлень, переконань, культури взаємовідносин у соціумі);
- розвивальна (забезпечення умов для психічного та особистісного розвитку учнів);
- конструктивна (конструює урок, позакласні справи, різнорівневу самостійну роботу й спілкування і т.д.);
- комунікативна (спілкування з учнями, їх батьками, колегами по роботі);

- інформаційна (учитель транслює ту чи іншу інформацію);
- організаційна (організовує учнів, інших учителів, батьків, самого себе; уроки, позакласні заходи, які проводить);
- дослідницька (досліджує особистість учня, дитячий колектив, навченість і вихованість школярів);
- функція соціалізації (підготовка учнів до встановлення стосунків з реальним соціальним середовищем);
- діагностична (опанування інформацією про стан навчання, виховання і розвитку учнів);
- прогностична (моделювання подальшого розвитку учнів);
- експресивна (вплив на емоції та психологічний стан учнів);
- культурологічна (спонукання учнів до засвоєння та наслідування соціально-культурних стандартів життя і поведінки);
- рекреаційна (визначення посильності навантаження учнів та їх корекція);
- психотерапевтична (забезпечення позитивного мікроклімату);
- управлінська (керівництво діяльністю учнів) та ін.

Учитель реалізує означені функції у різноманітних видах викладацької і виховної діяльності.

Висновки.

Визначальною фігурою у виховному процесі школи є вчитель. На вчителів в широкому розумінні завжди тримається не лише освіта, а й держава в цілому. У Національній доктрині розвитку освіти і Державній

програмі “Вчитель” цілком правильно наголошується, що саме вчителю належить ключова роль в освіті. Адже через діяльність педагога відбувається становлення громадянина як особистості і фахівця, зміцнюється інтелектуальний та духовний потенціал нації. Це дуже складна та відповідальна професія, а тому студенти повинні глибоко усвідомити мету, зміст, засоби та види педагогічної діяльності, її функції і структуру, специфіку та особливості, щоб бути впевненими у правильному виборі майбутньої професійної діяльності.

Література.

Волкова Н.П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001.

Вступ до спеціальності: Навчально-методичний посібник для студентів педагогічних закладів освіти / За ред. Н.І.Яковець. - Ніжин: НДПУ, 2003.

Гончаренко Є. Український педагогічний словник. - К.: Либідь, 1997.

Державна програма «Вчитель» // Директор школи. - 2002. - №23-24 (червень). -С.3-23.

Державна національна програма “Освіта” (“Україна ХХІ ст.”). – К.: Радуга, 1999.

Закон України “Про загальну середню освіту” // Законодавство України про загальну середню освіту. Бюлетень законодавства і юридичної політики України. – К., 1999. - №9. – С. 31-54.

Закон України «Про освіту» // Голос України. - 1996. - 25 квітня.

Концепція національного виховання // Освіта. – 1994. - 26 жовтня.

Мазоха Д.С. На шляху до педагогічної професії. Вступ до спеціальності. - К.:Центр навчальної літератури, 2005.

Мойсеюк Н.Е. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. – К., 1999.

Сухомлинський В.О. Сто порад учителю / Вибр. твори у 5 томах. – К., 1976. – Т.2. – С. 419-655.

Фіцула М.М. Вступ до педагогічної професії. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005.

Запитання.

Назвіть основні завдання сучасної національної школи.

Розкрийте суть та особливості педагогічної діяльності.

В чому полягає специфіка педагогічної діяльності?

Які позитивні і негативні сторони діяльності педагога в сучасних соціальних умовах Ви можете назвати?

Яка мета педагогічної діяльності?

Що становить зміст педагогічної діяльності?

Які Ви знаєте види педагогічної діяльності?

Назвіть основні функції педагогічної діяльності.

Розкрийте структуру педагогічної діяльності.

Лекція 2.

Тема. Вимоги до особистості вчителя.

Мета. Розкрити соціальну роль вчителя, вимоги до особистості вчителя у відповідності до Закону України «Про освіту» і програми «Вчитель», домінуючі, периферійні та професійно недопустимі якості вчителя, структуру його професійної компетентності, компоненти педагогічної майстерності, зміст теоретичної, практичної та психологічної готовності вчителя до педагогічної професії.

Вступ.

За всіх часів школа була моделлю суспільства, провідним інститутом виховання підрастаючого покоління. Вона формує і оберігає національну культуру, невіддільна від національного ґрунту і коріння свого народу. Тому організацією, змістом і формами роботи школа має відповідати національно культурним потребам, а національне самовизначення школи є необхідною умовою її розвитку.

Учитель був і буде головною постаттю у навчально-виховному процесі. Учителю ХХІ століття повинні бути притаманні професійна компетентність, інтелігентність, конкурентноздатність, духовність. Сучасний педагог повинен бути людиною культури і вселюдських цінностей, провідником ідей державотворення і демократичних змін, людиною великої душі і доброго серця.

План.

1. Сучасні вимоги до особистості педагога.
2. Педагогічне покликання і педагогічні здібності.

3. Професійна компетентність учителя, її структура.

4. Педагогічна майстерність учителя, її компоненти.

Зміст лекції.

1. Сучасні вимоги до особистості педагога.

Сучасні вимоги до педагога висвітлені у Законі “Про загальну середню освіту”: “Педагогічним працівником повинна бути особа з високими моральними якостями, яка має відповідну педагогічну освіту, належний рівень професійної підготовки, здійснює педагогічну діяльність, забезпечує результативність та якість своєї роботи, фізичний та психічний стан здоров’я якої дозволяє виконувати професійні обов’язки у навчальних закладах середньої освіти”.

Вчені пропонують різноманітний набір особистісних якостей, важливих для професії педагога, поділяючи їх на домінантні, периферійні, негативні і професійно допустимі якості.

Домінантними вважають якості, відсутність яких унеможлиблює ефективно здійснення педагогічної діяльності. Периферійними є якості, які не здійснюють вирішального впливу на ефективність педагогічної праці, але сприяють її успішності. Негативні якості призводять до зниження ефективності педагогічної діяльності. Професійно недопустимі якості ведуть до професійної непридатності вчителя.

Домінантні якості:

1. Учитель української школи має насамперед бути патріотом, глибоко любити рідну землю й український народ.

2. Гуманність – любов до дітей, вміння поважати їх людську гідність, потреба і здатність надавати кваліфіковану допомогу в їх особистісному розвитку.

Найважливіша якість – любов до дітей – мудра, добра, вимоглива, що вчить жити.

3. Громадська відповідальність (відповідальне ставлення до своїх професійних обов'язків) і соціальна активність.

4. Справжня інтелігентність – високий рівень розвитку інтелекту, освіченість у галузі предмета викладання, ерудиція, культура поведінки.

5. Моральні якості вчителя - правдивість, справедливість, порядність, чесність, гідність, працьовитість, самовідданість.

6. Іноваційний стиль науково-педагогічного мислення, готовність до створення і застосування нового, прийняття творчих рішень.

7. Любов до предмета, який викладається, потреба в знаннях, у систематичній самоосвіті.

8. Здатність до міжособистісного спілкування, діалогу, переговорів.

9. Наявність педагогічного такту, що визначає стиль поведінки вчителя, спричиняє впевненість учнів у доброзичливості педагога, його чуйності, доброті, толерантності.

10. Важливою вимогою до вчителя національної школи є володіння ним державною українською мовою.

Периферійні якості:

1. Привітність.

2. Почуття гумору.

3. Артистизм.

4. Мудрість (наявність життєвого досвіду).

5. Зовнішня привабливість.

Сукупність усіх перелічених якостей створює авторитет вчителя, який здобувається нелегкою працею. Його особистий приклад – це могутній

фактор виховного впливу. Учні молодшого шкільного віку копіюють, наслідують вчителя. Тому «золотим правилом» педагогіки К.Ушинський вважав тезу: «вчителеві треба бути таким, яким він хоче бачити своїх вихованців».

Негативні та недопустимі риси:

1. Всепрощення, безпринципність, поблажливість до учнів, байдужість до негативного в їх навчанні та поведінці.
2. Прояви несправедливості з боку педагога (виділення «любимчиків», необ'єктивне оцінювання, безпідставні звинувачення, упередженість тощо.
3. Фамільярність та панібратство у стосунках з учнями.
4. Невміння стримати свої емоції, роздратування.

У структурі особистості вчителя особлива роль належить професійно-педагогічній спрямованості. Вона є тим каркасом, навколо якого компонуються основні професійно значущі властивості особистості педагога. Професійна спрямованість особистості вчителя включає інтерес до професії вчителя, педагогічне покликання, педагогічні здібності.

2. Педагогічне покликання і педагогічні здібності.

Однією з важливих характеристик учителя є педагогічне покликання – установка на педагогічну діяльність і психологічна готовність до неї. Педагогічне покликання виявляється в спрямованості думок і прагнень до навчання і виховання дітей. Педагогічна вираженість виявляється в поведінці, в манері розмовляти, у різних життєвих ситуаціях. Педагогічне покликання характерне для людей педагогічно чутливих, спостережливих, здатних інтуїтивно відчувати доцільність поведінки в різних педагогічних ситуаціях.

Педагогічне покликання тісно пов'язане з педагогічними здібностями. Педагогічні здібності – це індивідуально-психологічні особливості людини, що забезпечують успішне виконання конкретної педагогічної діяльності. Педагогічні здібності спрямовані на формування особистості, навчання і виховання дітей. Здібності зумовлюють кмітливість, винахідливість, майстерність у виконанні певного виду діяльності.

У педагогічній літературі виділяють 8 основних здібностей до педагогічної діяльності:

1. Комунікативність – потреба в спілкуванні, вміння легко вступати в контакт, відчувати задоволення від спілкування, викликати позитивні реакції співрозмовника.
2. Перцептивні здібності – професійна пильність, інтуїція, здатність сприймати і розуміти іншу людину.
3. Динамізм особистості – здатність активно впливати на іншу людину.
4. Емоційна стабільність – здатність володіти собою, зберігати спокій, здійснювати самоконтроль і саморегуляцію в будь-якій ситуації незалежно від зовнішніх впливів.
5. Оптимізм – орієнтація на позитивне в особистості і перетворення її через опору на позитивні якості.
6. Креативність – здатність до творчості, нових ідей, вміння відходити від традиційних схем, швидко вирішувати проблемні питання.
7. Інтелектуальні здібності – здатність засвоювати, аналізувати, належно подавати дітям матеріал з навчальних предметів.
8. Організаторські здібності – вміння організувати учнівський колектив, залучити до різноманітних цікавих справ.

3. Професійна компетентність учителя, її структура.

Ефективність педагогічної діяльності залежить від мотивів вибору цієї професії. Негативні наслідки неправильно вибраної професії позначаються як на самій людині, так і її соціальному оточенні. При правильному виборі професії індивідуальні особливості випускника середнього закладу освіти в цілому співпадають з вимогами професії.

Підготовка до професії вчителя повинна починатися задовго до того, як людина здійснить свій професійний вибір, і продовжуватися у процесі її професійної підготовки у певному навчальному закладі.

Професійна компетентність, яка формується у вузі, включає психолого-педагогічні та спеціальні предметні знання, а також інтелектуальні та практичні уміння й навички. Сукупність професійно обумовлених вимог до вчителя визначається як професійна готовність до педагогічної діяльності.

Структура професійної компетентності включає теоретичну, практичну та психологічну готовність до здійснення педагогічної діяльності.

Теоретична готовність виявляється в узагальненому вмінні педагогічно мислити і передбачає наявність у вчителя таких груп умінь:

1. Аналітичні вміння (виділяти педагогічні факти і явища, встановлювати їх складові елементи, знаходити відповідну до них теорію, діагностувати педагогічні явища, знаходити способи оптимального розв'язання проблеми тощо).
2. Прогностичні вміння передбачають орієнтацію на чітко визначений результат (постановка цілей і завдань, вибір способів досягнення цілей, передбачення можливих відхилень, розподіл часу, планування).
3. Проективні вміння передбачають складання конкретних планів навчання і виховання (перспективних та оперативних). При цьому враховуються

потреби та інтереси учнів, можливості матеріальної бази, власний досвід педагога і його ділові якості.

4. Рефлексивні вміння. Рефлексія – це аналіз власних дій педагога, здійснення контролю та оцінювання власної діяльності на основі одержаних результатів. Здатність до рефлексії дає змогу розумно й об'єктивно оцінити власні судження і вчинки.

Зміст практичної готовності вчителя виражається в зовнішніх конкретних уміннях, які поділяються на 2 групи:

1. Організаційні вміння:

а) мобілізаційні вміння – формування інтересу дітей до навчальної праці, використання методів заохочення, покарання та ін.;

б) інформаційні вміння – це вміння одержувати інформацію з різних джерел та адаптувати її до завдань навчання й виховання;

в) розвивальні вміння спрямовані на формування розвивальних процесів учнів, їх пізнавальної самостійності, творчого мислення, здійснення індивідуального підходу до учнів;

г) орієнтаційні вміння – формування морально-ціннісних установок учнів, їх наукового світогляду, соціально значущих якостей особистості.

2. Комунікативні вміння – вміння педагогічного спілкування.

Психологічна готовність педагога – це комплекс мотивів, психологічних установок на ефективну педагогічну діяльність.

Зміст професійної готовності як відображення мети педагогічної освіти акумульований у професіограмі. Професіограма особистості вчителя – це ідеальна модель вчителя, зразок, еталон, у якому представлені основні якості особистості, якими повинен володіти вчитель, знання, уміння, навички, необхідні для виконання педагогічних функцій.

4. Педагогічна майстерність учителя, її компоненти.

Педагогічна майстерність - це синтез наукових знань, умінь і навичок, методичного мистецтва і особистих якостей педагога. Це не особливе мистецтво, а добре володіння своєю спеціальністю. Педагогічна майстерність ґрунтується на високому фаховому рівні педагога, його високій загальній культурі та педагогічному досвіді.

Компоненти педагогічної майстерності:

1. Професійні знання як фундаментальна основа педагогічної діяльності.
2. Педагогічна техніка, яка включає:
  - уміння здійснювати навчально-виховну діяльність;
  - уміння керувати учнями, учнівським колективом;
  - уміння відповідної педагогічної поведінки.
3. Педагогічна моральність – учитель має бути живим втіленням моральних чеснот, які виражають гуманістичне спрямування педагогічної діяльності.
4. Професійно значущі якості, які вже були перераховані вище.
5. Зовнішня культура – зовнішній вигляд, одяг, зачіска, постава, мова, невербальне спілкування тощо.

Майстерність формується не відразу, а має кілька ступенів:

1. Професіоналізм – це риса випускника вузу, підготовленого для педагогічної діяльності. Професіоналізм виступає інтегрованою якістю особистості вчителя, результатом його педагогічної діяльності, здатністю продуктивно, грамотно вирішувати соціальні, професійні та особистісні завдання.

2. Педагогічна творчість – пошук нових елементів педагогічної діяльності, її вдосконалення.

3. Педагогічне новаторство – педагог генерує нові ідеї, методичні системи, педагогічні технології.

Висновки.

Сучасні вимоги до особистості вчителя визначені в державних документах про освіту та знаходять відображення у професіограмі педагога. Усі основні риси особистості вчителя тісно пов'язані між собою, але провідна роль належить світогляду і спрямованості особистості, мотивам, що визначають поведінку і діяльність вчителя. Це дозволяє серед рис і характеристик особистості педагога визнати провідними соціально-моральну, професійно-педагогічну і пізнавальну спрямованість.

Найважливішими характеристиками педагога-професіонала є висока педагогічна культура, майстерність, техніка педагогічної праці, здатність до педагогічної творчості, а також володіння індивідуальним стилем педагогічної діяльності.

Література.

Болсун С. Модель ідеального вчителя // Рідна шк. – 1999. - № 2. – С. 55-59.

Бондар Л.С. Педагогічна культура вчителя як основа його професійної компетентності у творчій спадщині В.О.Сухомлинського // Педагогіка і психологія. - 2006. - №3. – С. 13-16.

Васянович Г.П. Педагогічна етика. - Львів: Норма, 2005.

Волкова Н.П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001.

Вступ до спеціальності: Навчально-методичний посібник для студентів педагогічних закладів освіти / За ред. Н.І.Яковець. - Ніжин: НДПУ, 2003.

Державна програма «Вчитель» // Директор школи. - 2002. - №23-24 (червень). -С.3-23.

Закон України “Про загальну середню освіту” // Законодавство України про загальну середню освіту. Бюлетень законодавства і юридичної політики України. – К., 1999. - №9. – С. 31-54.

Концепція педагогічної освіти України. - К.: Либідь, 1991.

Мазоха Д.С. На шляху до педагогічної професії. Вступ до спеціальності. - К.:Центр навчальної літератури, 2005.

Педагогічна майстерність / За ред. І.А.Зазюна, Л.В.Крамущенко та ін. - К.: Вища школа, 2004.

Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям // Вибрані твори: В 5 т. - К., 1976.- Т.3.- С.162-167.

Сухомлинський В.О. Сто порад учителю / Вибр. твори у 5 томах. – К., 1976. – Т.2. – С. 419-655.

Фіцула М.М.Вступ до педагогічної професії . -Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2005.

Ягунов В. Педагогічна майстерність та її складові // Учитель. – 2000.- №1.- С.35-37.

Запитання.

Розкрийте особливості праці вчителя і сучасні вимоги до нього?

Розкрийте зміст поняття «педагогічна культура вчителя».

У чому полягає соціально-економічна роль праці вчителя в сучасних умовах?

Чим практична готовність вчителя відрізняється від теоретичної?

Розмістіть етапи професійного становлення у логічній послідовності: а) етап вибору професії (дослідження); б) етап професійного спаду; в) етап збереження досягнутого; г) етап росту; д) етап зміцнення кар'єри.

У чому має проявлятися тактовність педагога?

Визначальною ознакою педагогічної майстерності є: а) досвід; б) освіта; в) досконале володіння педагогічною діяльністю; г) хороше ставлення до колег.

Які показники засвідчують творчий підхід учителя до професійної діяльності?

Які уміння педагога включає педагогічна техніка?

Лекція 3.

Тема. Початкова школа – основне місце професійної діяльності майбутнього педагога.

Мета. Ознайомити студентів з основними завданнями початкової школи; значенням поняття "молодший шкільний вік", індивідуальними особливостями молодшого школяра, його правами та обов'язками.

Вступ.

Роль початкової школи в національному відродженні України неоціненна, бо сам вчитель початкової школи пробуджує в дітях любов до рідного краю, міста, села, звичку до праці, потребу в шанобливому ставленні до старших, уміння жити в колективі, бути добрим, оберігати все живе.

Отже, в початкових класах формуються не тільки елементи наукового світогляду. Ці роки – родюче поле, на якому вчитель засіває зерна чеснот громадянина. «Дитячі роки, - писав В.О.Сухомлинський, - це джерела життєвого ідеалу. Від того, що відкрилося дитині в навколишньому світі в роки дитинства, залежить, яким громадянином буде наш вихованець.

План.

1. Школа 1 ступеня – початкова ланка в системі освіти України. Роль початкової школи в національному відродженні.
2. Завдання школи 1 ступеня в світлі Законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту».
3. Особливості особистості молодшого школяра, його права та обов'язки.

Зміст лекції.

1. Школа 1 ступеня – початкова ланка в системі освіти України.

В сучасних умовах розвитку людської цивілізації суттєво змінюються уявлення про мету і завдання освіти та процес формування людської особистості.

Нові ідеї розвитку освіти у ХХІ столітті базуються на таких положеннях, як:

- пріоритетність освіти;
- досягнення якості масової освіти;
- неперервність і різноманітність освіти;
- гуманізація освіти;
- використання нових технологій навчання (в першу чергу - здоров'язберігаючих);
- акцент на активності і саморозвитку особистості;
- широка інформація.

Усі ці риси характерні і для початкової ланки освіти. Відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту» до загальноосвітніх закладів, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти, належить в першу чергу середня загальноосвітня школа – загальноосвітній заклад І-ІІІ ступенів (12 років навчання).

І ступінь – початкова школа (4 роки).

ІІ ступінь – основна школа (5 років).

ІІІ ступінь – старша школа (3 роки).

Початкова школа забезпечує початкову загальну освіту. У загальноосвітніх закладах І ступеня головне завдання – виховання , і

передусім навчальними предметами. Тут закладаються основи знань рідної державної мови, культури мовлення, етично-морального ставлення до оточуючого світу, науково-гуманістичні погляди на людину і людське суспільство, природу, родину, зміст життя, самоцінність людини, на сутність патріотизму, знання про атрибути Української держави – герб, гімн, прапор.

Ця мета досягається через інтегративне викладання циклів дисциплін: а) мова, природа, історія рідного краю; б) початкові знання з інформатики, біології, крає- і народознавства, фізичної культури, основ гігієни, розумової праці, культури побуту. Навчання здійснюється державною мовою. Іноземні мови вивчаються на основі рідної.

2. Завдання школи 1 ступеня в світлі Законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту».

За роки незалежності в Україні створена принципово нова законодавча база національної освіти. Вже в Державній національній програмі «Освіта» (Україна ХХІ століття)» (1993 р.) були висунуті завдання деполітизації освіти, що характеризує перехід від тоталітарного до громадянського суспільства, а також національного характеру освіти і гуманізації та диференціації навчально-виховного процесу.

У базових Законах «Про освіту» (1996), «Про загальну середню освіту» (1999) чітко визначено нові цілі шкільної освіти.

В Законі України «Про освіту» підкреслюється, що «метою освіти є розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями».

Закон України «Про загальну середню освіту» передбачає виконання загальноосвітніми закладами таких завдань:

- виховання громадянина України;
- формування особистості учня, розвиток його здібностей і обдарувань, наукового світогляду;
- виконання вимог Державного стандарту загальної середньої освіти, підготовка учнів до подальшої освіти і трудової діяльності;
- виховання в учнів поваги до Конституції України, державних символів, прав і свобод людини і громадянина, почуття власної гідності, відповідальності перед законом за свої дії, свідомого ставлення до обов'язків людини і громадянина;
- реалізація права учнів на вільне формування політичних і світоглядних переконань;
- виховання шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей українського народу та інших народів і націй;
- виховання свідомого ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших громадян як найвищої суспільної цінності, формування гігієнічних навичок і засад здорового способу життя, збереження і зміцнення фізичного і психічного здоров'я учнів.

Нині початкова школа працює в нових умовах, які характеризуються тим, що затверджено Державний стандарт, який визначає зміст, обсяг, рівень вимог до результатів різних освітніх галузей. Однак діти можуть одержати початкову освіту в різноманітних навчальних закладах. Створюються варіанти навчальних програм, шкільних підручників і навчальних посібників.

Авторитарно-дисциплінарна модель навчання змінена на особистісно орієнтовану. Найголовніші ознаки особистісно орієнтованого навчання:

- багатоваріантність методик і технологій;
- організація навчання на різних рівнях складності;
- максимально можлива індивідуалізація;
- розвиток критичного мислення учнів;
- діагностична основа навчально-виховного процесу в інтересах вихованця, а не як засіб контролю;
- моделювання життєвих ситуацій;
- посилення мотивації навчання (підтримка успіху, спонукання до самоаналізу, самооцінки, самопізнання та ін.).

Однак є і багато проблем, які потребують вирішення.

Насамперед початкова освіта – це ланка в системі неперервної освіти. Вона повинна продовжувати лінії дошкільного розвитку. Однак нині в містах лише 38% дітей відвідують дошкільні заклади, в селах – 19%. Відповідно й рівень підготовки до шкільного навчання різний.

У зв'язку з варіативністю начальних планів і програм перед учителем постає проблема їх вибору.

Актуальною є проблема відображення у змісті програми культурно-виробничих особливостей різних регіонів, а також проблема мовної освіти (скільки мов вивчати, на якому етапі починати вивчення іноземних мов і т.ін.).

З відмовою від політизації гостро постає питання, як забезпечити світоглядну функцію освіти, належну соціалізацію учнів

Загострюється проблема диференціації навчання, оскільки до школи приходять учні з різним рівнем розвитку, темпу читання, письма, рівня мислення, фізичної витривалості.

Необхідне науково-методичне обґрунтування нових інформаційних технологій, розробки навчальних програм з комп'ютерною підтримкою та ін.

Проблемою є і часта неповнота сімей через відсутність батьків, що перебувають на заробітках за кордоном.

Чимало сімей з дітьми молодшого шкільного віку знаходяться за офіційною межею бідності.

Зростають явища наркоманії, алкоголізму серед батьків і дітей, а також безпритульність дітей, кількість хворих учнів.

3. Особливості особистості молодшого школяра, його права та обов'язки.

Специфіка педагогічної дії вчителя має базуватися на знанні особливостей молодшого шкільного віку. Молодший шкільний вік є важливим у становленні особистості дитини, бо саме тоді закладаються основи особистісного розвитку учнів початкової школи.

Віковими особливостями дітей 1 - 4 класів можна вважати: незначний соціальний та моральний досвід, підвищену емоційність, вразливість і водночас пластичність до морально-етичних впливів, імпульсивність та безпосередність поведінки дитини, бажання постійно розширювати коло спілкування. Розрив між знаннями моральних принципів і відповідною поведінкою - найхарактерніша властивість дитини цього віку.

Основними потребами дитини в початкових класах є необхідність: у спілкуванні з людьми, в емоційному контакті, визнанні, оцінці своїх дій та вчинків, виявленні власних позицій у ставленні до інших, світу, у дружбі,

товариськості, повазі до особистості, самоповазі, набутті нових знань та вмінь для пізнання довкілля.

На цьому віковому етапі у дитини формується ядро особистості (моральні почуття, цінності, переконання), відбувається набуття досвіду моральної поведінки. Вона вчиться не лише виконувати вимоги колективу, а й бере активну участь у постановці вимог, виборі доручень, справи, яка їй до душі. В учнів виникає ще одне новоутворення - відносно стійкі форми поведінки і діяльності, які в майбутньому становитимуть основу формування її характеру.

Важливим є особистісно орієнтований підхід у вихованні молодших школярів, оскільки для дітей цієї вікової групи характерна особлива сенситивність до морально-етичних впливів, а надто сприйняття норм культурної поведінки, спілкування, мовного етикету, культури взаємовідносин.

Дуже часто внутрішнє самопочуття, емоційний настрій дитини залежить від особистості вчителя початкових класів, оскільки для учнів 1 - 2-х класів учитель залишається центральною фігурою, арбітром, авторитетом. Лише в 3 - 4-х класах самооцінка, оцінка однолітків починає переважати оцінку вчителя.

Зовнішнім вираженням позиції дитини є участь її у різноманітних ситуаціях дитячого життя. Вона виявляється залежно від очікувань вчителя і дитини. Діти з невиправданими очікуваннями часто стають агресивними або, навпаки, пригніченими; боязкими або недовірливими, соціально інфантильними або неспокійними. Ці аспекти необхідно враховувати у роботі з дітьми та батьками.

Оскільки у молодшому віці у дітей домінує образне мислення, то найбільш характерними є такі форми діяльності: ситуаційно-рольова гра, сюжетно-рольова гра, гра-драматизація, інсценування, гра-бесіда, гра-мандрівка, екскурсія, бесіда, усний журнал, уявна подорож, конкурси, ігри, школа ввічливості, демонстрація, розповідь, моделювання, вікторина,

екскурсія, виставка малюнків, година спостереження, година милування, спортивні змагання, козацькі забави, театральна вистава, ляльковий театр, веселі старты, естафети, догляд за рослинами і тваринами тощо.

Основа педагогічного спілкування з дітьми – це велика повага до особистості школяра, його думки, інтересів, почуттів. У 1991 році Верховною Радою України ратифіковано Конвенцію про права дитини. У 2001 р. Президентом України підписаний Закон «Про охорону дитинства», де викладено права та свободи дитини. Спираючись на ці документи та згідно з «Положенням про загальноосвітній навчальний заклад», учні мають право на:

- доступність та безоплатність повної загальної середньої освіти у державних та комунальних загальноосвітніх навчальних закладах;
- вибір певного загальноосвітнього навчального закладу, форми навчання, предметів варіативної частини навчального плану, факультативів, спецкурсів, позакласних занять;
- переатестацію з навчальних предметів;
- безпечні та нешкідливі умови навчання і праці;
- користування навчально-виробничою, науковою, матеріально-технічною, культурно-спортивною, корекційно-відновлювальною та лікувально-оздоровчою базою загальноосвітнього навчального закладу;
- участь у різних видах навчальної, науково-практичної діяльності, конференціях, олімпіадах, виставках, конкурсах тощо;
- участь в органах громадського самоврядування загальноосвітнього навчального закладу;
- вільне вираження поглядів, переконань;
- участь у добровільних самодіяльних об'єднаннях, творчих студіях, клубах, гуртках, групах за інтересами тощо;
- захист від будь-яких форм експлуатації, психічного і фізичного насилля, від дій педагогічних та інших працівників, які порушують права учнів, принижують їх честь і гідність.

Учні зобов'язані:

- оволодівати знаннями, вміннями, практичними навичками в обсязі не меншому, ніж визначено Державним стандартом загальної середньої освіти;
- підвищувати загальний культурний рівень;
- дотримуватися законодавства, моральних та етичних норм;
- брати посильну участь у різних видах трудової діяльності;
- бережливо ставитися до державного, громадського і особистого майна;
- дотримуватись вимог статуту, правил внутрішнього розпорядку загальноосвітнього навчального закладу;
- дотримуватись правил особистої гігієни.

Висновки.

Глибинний смисл самої назви “початкова школа”, “школа першого ступеня” зумовлює особливу роль цієї ланки і особливу відповідальність педагогів за якість її результатів. Це зумовлене кількома причинами. По-перше, у цьому віці поступово із надр ігрової діяльності визріває і формується навчальна діяльність, як спеціальний вид, як інструмент, яким дитина обов'язково повинна оволодіти. По-друге, цей вік як ніякий інший етап шкільної освіти багатий своїми ресурсами, які треба вчасно виявити і розвинути. Цьому сприяють сильна пластичність психіки молодших школярів, їхня готовність сприймати і наслідувати, випробовувати себе, довіра до батьків, учителя, надзвичайна природна допитливість, емоційність – все це створює унікальні можливості для повноцінного виховання, навчання і розвитку дітей цього віку. По-третє, неприпустимість педагогічного браку у початковій ланці. Якщо в основній школі можна припустити, що окремі діти продовжують переходити з класу в клас з низькими рівнями навчальних досягнень, то для початкової школи це виключається.

Отже, без якісної початкової освіти подальша якісна освіта школяра стає дуже сумнівною. Все це дозволяє стверджувати, що початкова школа – це корінь шкільної освіти.

Література.

Вікова та педагогічна психологія / За ред. О.В.Скрипченко, Л.В.Долинської, З.В.Огороднійчук та ін.. - К.: Каравела, 2007.

Волкова Н.П. Педагогіка.- К.: Видавничий центр «Академія», 2002.

Вступ до спеціальності: Навчально-методичний посібник для студентів педагогічних закладів освіти / За ред. Н.І.Яковець. - Ніжин: НДПУ, 2003.

Гринь Т. Школа майбутнього - яка вона? [Роздуми вчителів і дітей] / Т.Гринь, О.Шагро // Почат. освіта. - 2000. - Жовт.(№33). - С. 2 -3.

Декларація прав дитини // Нормативно-правове забезпечення навчально-виховного процесу в початковій школі / Упоряд. Юрченко Н.Ф. - Х.: Основа, 2006. - С.53-56.

Державний стандарт початкової загальної середньої освіти (Електронний ресурс) // Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/462-2011-п>.

Жерносек І.П. Нова школа нової України: Наук.-метод. посіб. І.П.Жерносек, В.М.Хайруліна. - Т.: Навч. кн. - Богдан, 2003.

Закон України «Про загальну середню освіту» // Освіта України. - 1999. - 12 серпня.

Закон України «Про освіту» // Голос України. - 1996. - 25 квітня.

Закон України «Про охорону дитинства» // Нормативно-правове забезпечення навчально-виховного процесу в початковій школі / Упоряд. Юрченко Н.Ф. - Х.: Основа, 2006. - С. 81-102.

Конвенція про права дитини // Нормативно-правове забезпечення навчально-

виховного процесу в початковій школі / Упоряд. Юрченко Н.Ф. - Х.: Основа, 2006. - С.57-80.

Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка. - К.: Знання-Прес, 2003.

Мазоха Д.С. На шляху до педагогічної професії. Вступ до спеціальності. - К.: Центр навчальної літератури, 2005.

Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія. - К.: Академвидав, 2005.

Фіцула М.М. Педагогіка : Навчальний посібник для студентів вищих пед. закладів освіти. - К.: «Академія», 2002.

Фіцула М.М. Вступ до педагогічної професії.- Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2005.

Запитання.

Проаналізуйте відмінності вчителя початкових класів від учителя-предметника (вчителя середньої та старшої школи).

Яку роль відіграє початкова школа в національному відродженні?

Назвіть основні завдання школи 1 ступеня в світлі Законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту».

Складіть коротку характеристику молодшого школяра.

Які документи визначають права дитини?

Розкрийте зміст основних прав учня загальноосвітнього навчального закладу.

Які обов'язки має учень початкової школи?

Які якості вчителя, на Вашу думку, найбільше цінують молодші школярі?

Лекція 4.

Тема. Вища педагогічна освіта в Україні.

Мета. Ознайомити студентів з основними документами, що регламентують процес підготовки сучасного вчителя; розкрити поняття «Болонський процес», «кредитно-модульна система», освітні та освітньо-кваліфікаційні рівні, принципи та основні норми організації навчального процесу у вузі, форми організації, контролю та оцінки знань і вмінь.

Вступ.

Важливе місце в системі освіти займає професійна підготовка майбутніх педагогів. У Концепції педагогічної освіти зазначено, що вища педагогічна освіта має забезпечити формування вчителя, який здатний розвивати особистість дитини, здійснювати професійний саморозвиток, працювати творчо в різних закладах освіти.

Соціально-економічні та політичні зміни у суспільстві, зміцнення державності України, входження її в цивілізоване світове співтовариство неможливе без структурної реформи національної системи вищої освіти. Однією із передумов входження України до єдиної Європейської зони вищої освіти є реалізація системою вищої освіти в Україні ідей Болонського процесу, які базуються на університетській хартії, прийнятій в Болонії в 1988 р.

План.

- 1.Тенденції розвитку вищої освіти України на сучасному етапі. Завдання вищих навчальних закладів.
2. Навчальний план вищого закладу педагогічної освіти.

3. Принципи та основні форми організації навчального процесу у вузі.

4. Форми організації контролю та оцінки знань і вмінь студентів.

Зміст лекції.

1. Тенденції розвитку вищої освіти України на сучасному етапі.

Завдання вищих навчальних закладів.

Вища освіта забезпечує фундаментальну наукову, професійну та практичну підготовку, здобуття громадянами освітньо-кваліфікаційних рівнів відповідно до їх покликання, інтересів і здібностей, удосконалення наукової та професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації. Вища освіта здійснюється на базі повної загальної середньої освіти. До вищих навчальних закладів, що готують молодших спеціалістів, можуть прийматися особи, які мають базову загальну середню освіту.

Прийом громадян до вищих закладів освіти проводиться на конкурсній основі відповідно до здібностей незалежно від форми власності закладів освіти та джерел оплати за навчання. Навчання у вищих закладах освіти державної форми власності оплачується державою.

В Україні діють такі види вищих навчальних закладів, як університет, академія, інститут, консерваторія, коледж, технікум (училище).

Відповідно до освітньо-кваліфікаційних рівнів підготовки студентів, способів реалізації освітньо-професійних програм та соціальних функцій у системі освіти вищі навчальні заклади розподіляються за такими рівнями акредитації:

— вищі навчальні заклади першого рівня акредитації (технікуми, училища та інші прирівняні до них за результатами акредитації вищі навчальні заклади),

які готують фахівців на основі повної загальної середньої освіти з присвоєнням кваліфікації молодшого спеціаліста;

— вищі навчальні заклади другого рівня акредитації (коледжі та інші прирівняні до них за результатами акредитації вищі навчальні заклади), які готують фахівців на основі повної загальної середньої освіти з присвоєнням кваліфікації молодшого спеціаліста, бакалавра;

— вищі навчальні заклади третього і четвертого рівнів акредитації (університети, академії, інститути, консерватори та інші прирівняні до них за результатами акредитації вищі навчальні заклади), які готують: фахівців на основі повної загальної середньої освіти—з присвоєнням кваліфікації бакалавра, спеціаліста, магістра; на основі вищої освіти — з присудженням наукових, ступенів кандидата та доктора наук у встановленому порядку.

Підготовка фахівців у вищих навчальних закладах може здійснюватись з відривом (очна), без відриву від виробництва (вечірня, заочна), шляхом поєднання цих форм, а з окремих спеціальностей — екстерном.

Підготовка педагогічних кадрів здійснюється педагогічними коледжами, педагогічними університетами, класичними університетами та іншими вищими навчальними закладами за умови виконання ними галузевих стандартів вищої педагогічної освіти.

У педагогічних коледжах здійснюється підготовка педагогічних працівників освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра (на основі загальної середньої освіти) за напрямом підготовки "Освіта" з окремих спеціальностей ("Дошкільна освіта", "Початкова освіта", "Музичне мистецтво", "Образотворче мистецтво", "Технології", "Фізичне виховання", "Професійна освіта").

У педагогічних університетах—підготовка та перепідготовка педагогічних працівників—фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра та професіоналів освітньо-кваліфікаційного рівня магістра.

У класичних університетах — підготовка та перепідготовка педагогічних працівників — фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра та професіоналів освітньо-кваліфікаційного рівня магістра за напрямом підготовки "Освіта", а також за іншими напрямами, за якими передбачається здобуття педагогічної кваліфікації. Класичні університети можуть створювати педагогічні інститути як структурні підрозділи.

Підготовка педагогічних працівників може також здійснюватися в інших вищих навчальних закладах за умови виконання ними вимог галузевих стандартів вищої педагогічної освіти.

В університетах здійснюється також підготовка та перепідготовка науково-педагогічних працівників шляхом їх навчання в аспірантурі та докторантурі.

Ступеневість вищої освіти полягає у здобутті різних освітньо-кваліфікаційних рівнів на відповідних етапах (ступенях) вищої освіти.

Виходячи зі структури вищої освіти, її перший ступінь передбачає здобуття вищої освіти освітньо-кваліфікаційного рівня "Молодший спеціаліст"; другий — "Бакалавр" (базова вища освіта); третій — "Спеціаліст", "Магістр" (повна вища освіта).

Пропозиції, які виконуються в рамках Болонського процесу, зводяться в основному до шести ключових позицій:

1. Введення двоциклового навчання. Фактично пропонується ввести два цикли навчання: 1-й — до одержання першого академічного ступеня і 2-й — після його одержання. При цьому тривалість навчання на першому циклі має бути не менше трьох і не більше чотирьох років. Навчання впродовж другого циклу може передбачати отримання ступеня магістра (через один-два роки навчання після одержання першого ступеня) і (або) докторського ступеня (за умови загальної тривалості навчання 7-8 років).

2. *Контроль якості освіти.* Передбачається організація акредитаційних агентів, незалежних від національних урядів і міжнародних організацій. Оцінка ґрунтується не на тривалості навчання, а на знаннях, уміннях і навичках, отриманих випускниками. Одночасно встановлюються стандарти транснаціональної освіти.

3. *Розширення мобільності.* На основі виконання попередніх пунктів передбачається істотний розвиток мобільності студентів. Окрім того, ставиться питання про розширення мобільності викладацького та іншого персоналу для взаємного збагачення європейським досвідом. Передбачається зміна національних законодавчих актів у сфері працевлаштування іноземців.

4. *Забезпечення працевлаштування випускників.* Одним із положень Болонського процесу є організація вищих навчальних закладів на кінцевий результат: знання й уміння випускників повинні бути застосовані і практично використані на користь усієї Європи. Усі академічні ступені та інші кваліфікації повинні потребуватися європейським ринком праці, а професійне визнання кваліфікацій має бути спрощеним. Для забезпечення визнання кваліфікацій планується повсюдне використання Додатка до диплома, рекомендованого ЮНЕСКО.

5. *Забезпечення привабливості європейської системи освіти.* Одним із головних завдань, що має бути вирішене в рамках Болонського процесу, є залучення до Європи більшої кількості студентів з інших регіонів світу. Вважається, що введення загальноєвропейської системи гарантії якості освіти, кредитної системи накопичення, легкодоступних кваліфікацій тощо сприятиме підвищенню інтересу європейських та інших громадян до вищої освіти.

6. *Запровадження кредитної системи.* Запроваджується у всіх національних системах освіти система обліку трудомісткості навчальної роботи у кредитах.

За основу прийнято ECTS, зробивши її системою накопичення, здатною працювати в рамках концепції "навчання впродовж усього життя".

2. Навчальний план вищого закладу освіти.

Основним документом, який визначає склад і об'єм навчальних дисциплін, що вивчаються, а також послідовність і порядок їх вивчення за роками навчання є навчальний план. На основі навчальних планів складаються програми, які розкривають зміст і логіку вивчення навчальних предметів.

Структура навчального плану включає в собі 3 основні цикли:

1) суспільні дисципліни: політологія, філософія, теорія економічних знань, історія релігії, історія України, естетика, етика, логіка.

Цей цикл навчальних дисциплін являє собою ідейну світоглядну основу професійного становлення майбутнього учителя.

2) психолого-педагогічні дисципліни: вступ до педагогічної професії, педагогіка, методика виховної роботи, історія педагогіки, загальна психологія, вікова і педагогічна психологія, основи педагогічної майстерності, методики викладання предмета за спеціальністю (географії, біології, історії, мови тощо).

Цей цикл дисциплін розкриває наукові основи педагогічної діяльності і професійної підготовки вчителя.

3) спеціальні дисципліни, що визначають профіль спеціаліста — основу майбутньої професії, на високому науковому рівні. Наприклад, землезнавство, історична геологія, гідрологія, метеорологія та кліматологія, фізична географія, географія України та ін. для студентів географічного факультету; генетика, цитологія, біохімія, систематика рослин, основи

сізьського господарства та ін. для студентів хіміко-біологічного факультету тощо.

Відповідно до навчального плану складається графік навчального процесу, на який спирається організація занять та самостійної роботи студентів. Він передбачає:

- назви навчальних предметів, що вивчаються на різних курсах;
- види занять з цих предметів (лекції, семінарські, лабораторні, практичні заняття тощо);
- кількість годин, що відводиться на кожен вид занять;
- календарний розподіл занять на протязі семестру, а також на протязі всього навчального року.

Документом, що регулює навчальний процес, є розклад занять. Правильно складений розклад забезпечує виконання дидактичних вимог до організації занять і самостійної роботи студентів, які істотно впливають на ефективність навчального процесу, а також психологічних вимог до організації розумової праці.

3. Принципи та основні форми організації навчання у вищій педагогічній школі.

Структура та зміст вищої педагогічної освіти визначається навчальними документами: “Положенням про вищі навчальні заклади”, навчальними планами, програмами, підручниками, навчальними посібниками.

На чолі вузу стоїть ректор. Навчально-методичною, науково-дослідною і адміністративно-господарською діяльністю вузу керують проректори.

У кожному вузі є рада, до складу якої входять ректор, проректори, декани факультетів, завідувачі кафедрами, частина провідних професорів і доцентів, студенти.

Головним структурним підрозділом вищої школи є кафедри, що здійснюють навчально-методичну та науково-дослідну роботу з однієї чи декількох суміжних наукових дисциплін. Завідуючий кафедрою призначається з числа професорів і доцентів.

Кафедри, які спеціалізуються за спорідненими дисциплінами, об'єднуються у факультети. Факультет очолює декан, який висувається з числа професорів і доцентів з провідних дисциплін і обирається таємним голосуванням та призначається на контрактній основі. На декана покладається загальне керівництво навчальною, виховною і науковою діяльністю факультету. Кожний факультет здійснює підготовку студентів - майбутніх фахівців за певним профілем.

Обов'язки студентів у вищому навчальному закладі:

- систематично і глибоко оволодівати теоретичними знаннями, підвищувати свій науковий і культурний рівень, набувати умінь і навичок з обраної професії;
- відвідувати обов'язкові навчальні заняття й виконувати в установленій термін всі види навчальних завдань, передбачені навчальними планами і програмами;
- дотримуватись принципів загальнолюдської моралі;
- виконувати правила внутрішнього розпорядку вузу і студентського гуртожитку.

Свідоме виконання студентами прав і обов'язків є доброю школою громадянського і професійного становлення майбутнього педагогів.

Процес навчання у вищій школі реалізується у рамках багатоманітної цілісної системи організаційних форм і методів навчання.

Поняття “форма організації навчального процесу” визначається як спосіб організації, побудови й проведення навчальних занять, у яких реалізується зміст навчальної роботи, дидактичні завдання і методи навчання.

Форми організації навчального процесу класифікуються на:

- форми навчального процесу;
- форми контролю, оцінки й обліку знань, умінь та навичок студентів;
- форми організації науково-дослідної роботи студентів.

Форми навчального процесу:

- лекції,
- практичні заняття,
- семінарські заняття,
- лабораторні заняття,
- лабораторно-практичні заняття,
- експедиції,
- екскурсії,
- навчальні конференції,
- консультації,
- навчальна виробнича (педагогічна) практика,
- курсові роботи,
- дипломні роботи.

Форми контролю, оцінки й обліку знань, умінь та навичок студентів:

- колоквіуми,
- заліки,
- екзамени,
- захист курсових та дипломних робіт.

Форми організації науково-дослідної роботи студентів:

- науково-дослідні гуртки або проблемні групи,
- об'єднання,
- школи,
- студентські наукові товариства.

У вищих навчальних закладах найбільш часто використовують лекції, практичні, семінарські, лабораторні заняття, консультації.

Традиційно найважливішою формою навчання і виховання студентів є лекція (лат. “lectio” — читання) — систематичний, послідовний виклад навчального матеріалу, будь-якого питання, теми, розділу, предмета, методів науки.

Лекція — найбільш економічний спосіб передачі й засвоєння навчальної інформації, коли викладач відбирає найголовніше, найістотніше. Це головна інформаційна магістраль у навчальному процесі вищої школи. Вона органічно пов'язується з іншими видами навчальних занять у вищій школі — семінарами, практичними заняттями тощо.

Навчальні

лекції

є:

- вступні,
- підсумкові,

- тематичні,
- оглядові,
- консультативні,
- лекційні спецкурси.

Лекцію доцільно конспектувати. Це створює сприятливі умови для її запам'ятовування. Не треба записувати текст лекції слово в слово за викладачем, але старатися зафіксувати всі основні положення, сформульовані лектором. У процесі запису лекції доцільно робити скорочення типу: т.ч. (таким чином), д-сть (діяльність), в-ня (виховання) і т.д. (у процесі роботи кожний студент самостійно виробляє свою методику скорочень і конспектування).

Найдоцільніша форма запису лекції — тези, які звичайно викладач виділяє інтонацією, при цьому сповільнюючи темп мови, повторюючи сказане двічі.

Доцільно залишати великі поля у робочих зошитах, де під час самостійного опрацювання тексту лекції слід робити необхідні помітки, доповнення, записувати свої міркування тощо.

Для виділення назви теми, окремих питань плану, важливих термінів, положень і т.д. доцільно їх записувати різними кольорами, іншим шрифтом, підкреслювати тощо.

Під час конспектування лекції важливо записувати дату, тему, план, рекомендовану літературу. Слід виділяти розділи, підрозділи, теми, підтеми.

Якщо на лекціях основна увага зосереджується на роз'ясненні теорії певної навчальної дисципліни, то для навчання студентів методам її використання у практичній діяльності використовують практичні заняття.

Практичне заняття — форма навчального заняття, на якому викладач організовує детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень

навчальної дисципліни й формує уміння та навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання студентами відповідних завдань. Практичні заняття проводяться в аудиторіях або навчальних лабораторіях, оснащених необхідними засобами навчання, обчислювальною технікою та ін. Перелік тем практичних занять визначається робочою навчальною програмою конкретної дисципліни.

Практичні заняття проводять паралельно з викладом усіх основних курсів лекцій. Вони призначаються, перш за все, для поглиблення і розширення одержаних на лекціях чи в результаті роботи над навчальними посібниками знань, а також для оволодіння методикою роботи з науковим і навчальним матеріалом і окресленими найбільш типовими для даної дисципліни практичними навичками. Практичні заняття служать своєрідною навчальною формою здійснення зв'язку теорії з практикою, сприяючи виробленню умінь застосовувати знання.

Для ефективного проведення практичних занять необхідно, щоб студент був попередньо ознайомлений із змістом певного розділу курсу лекцій, з тією теорією, практичне використання якої йому належить опанувати. Слід переглянути конспект лекції, опрацювати відповідні розділи навчальних посібників. Це варто робити для того, щоб виявити питання, розуміння яких викликає труднощі, і в ході практичного заняття звернути на них особливу увагу.

Семінарські заняття одержали свою назву від латинського слова “seminarium”, яке означає “розсадник”. Семінар — один із основних видів практичних занять, на якому викладач організовує обговорення студентами питань з тем, попередньо визначених робочою навчальною програмою. Він полягає в самостійному вивченні студентами за завданнями викладача окремих питань і тем лекційного курсу з наступним обговоренням та (або) оформленням матеріалу у вигляді реферату, доповіді тощо. На семінарах студенти виступають з повідомленнями або доповідями на відповідні теми,

зачитують реферати. Ці повідомлення, доповіді, реферати обговорюються, рецензуються, студенти виступають з доповненнями, роблять зауваження. У ході обговорення може виникати дискусія, яка вчить умінню чітко висловлювати свої думки, доводити свою точку зору.

Семінарські заняття сприяють глибокому засвоєнню студентами теоретичних проблем, оволодінню науковим апаратом, формуванню у них навичок ораторського мистецтва, виробляють уміння аргументувати свої судження, вести наукову полеміку, захищати і відстоювати свою точку зору, зважати на точку зору іншої людини, вчать толерантності.

Лабораторні заняття або лабораторні роботи (від лат. “labor” — труд, робота, трудність, “labore” — трудитися, старатися, долати труднощі) — один із різновидів практичних занять у вищій школі, що проводиться за завданням викладача із застосуванням навчальних приладів, інструментів, матеріалів, установок, вимірювальних приладів, комп’ютерів та інших технічних засобів. Лабораторні роботи характеризуються високим ступенем самостійності студентів у процесі виконання завдань. Їхній зміст безпосередньо пов’язаний з різними видами навчального експерименту — демонстраційними дослідженнями викладача, домашніми експериментальними завданнями, розв’язуванням експериментальних задач тощо.

Лабораторні роботи звичайно проводяться у двох формах: фронтальні і практикуми. Під час фронтальної лабораторної роботи всі студенти, кожен окремо чи по два, виконують одночасно одну й ту саму роботу на простому обладнанні. Ці завдання виконуються у процесі вивчення відповідної теми й утворюють з нею одне ціле. Практикуми проводяться при завершенні великих розділів курсу наприкінці періоду навчання (семестру, року) і мають переважно повторювальний та узагальнюючий характер та розраховані на більшу самостійність студентів, ніж фронтальні.

Особливе місце у структурі навчального процесу у вищій школі, особливо останнім часом, коли все більше виділяється часу на самостійну роботу студентів, займають консультації (від лат. *consultatio* — нарада, розгляд) — поради, пояснення викладача студентам з будь-якого питання. Проводиться навчальна консультація у формі співбесіди індивідуально чи з групами у позанавчальний час за певним графіком чи в міру потреби — після завершення вивчення розділу програми, у процесі його вивчення і особливо в період підготовки до екзаменів, написання курсових, дипломних робіт та ін. Консультація є як додатковою, так і основною формою навчального процесу. Її призначення — надати допомогу студентам у їх самостійній роботі, навчити їх вчитися. Обсяг навчальної інформації збільшується, а аудиторний час ні або скорочується. У той же час рівень навчальної підготовки студентів, особливо перших курсів, дуже різний. Звідси випливає необхідність індивідуального й групового консультування студентів для кращого засвоєння нових знань і вироблення навичок культури навчальної праці. Складні, комплексні теми з окремих дисциплін іноді вимагають і поточних консультацій.

Специфіка консультацій, як правило, полягає в добровільному, вільному відвідуванні їх студентами. І це є форма особистого спілкування студента з викладачем. Оскільки час консультації має свої обмеження, питання викладачу повинні бути такого типу:

- такі, що не знайшли належного відбиття в доступних студентам джерелах навчальної інформації;
- опорні питання;
- питання, що виникли під час самостійної роботи, тощо.

4. Форми організації контролю й оцінки знань та умінь студентів.

Задля впровадження моделі стандартизованого додатка до диплома у вищій школі України впроваджується *кредитно-модульна система* організації навчального процесу та об'єктивного педагогічного контролю знань.

Впровадження кредитно-модульної системи у вищій освіті має на меті:

- досягнення відповідності стандартам європейської системи освіти, яка виходить із знань, умінь та навичок, що є надбанням випускника;
- затребування українських освітянських кваліфікацій європейським ринком праці;
- затвердження загальноприйнятної та порівнянної системи освітньо-кваліфікаційних ступенів;
- впровадження стандартизованого додатка до диплома, який містить детальну інформацію про результати навчання випускника;
- стимулювання викладачів і студентів вищих навчальних закладів до вдосконалення системи об'єктивної оцінки якості знань;
- забезпечення "прозорості" системи вищої освіти та академічного і професійного визнання кваліфікацій (дипломів, ступенів та ін.).

Кредитно-модульній системі як невід'ємному атрибуту Болонської декларації надаються дві основні функції. Перша - сприяння мобільності студентів і викладачів та спрощення переходів з одного університету до іншого. Друга - акумулююча, чітке визначення обсягів проведеної студентом роботи з урахуванням усіх видів навчальної та наукової діяльності. Сума кредитів визначає, на що здатний студент, який навчається за тією чи іншою програмою.

Кредити ECTS є кількісним еквівалентом оцінки (від 1 до 60), призначеної для елементів навчального плану, щоб охарактеризувати

навчальне навантаження студента, що вимагається для їх завершення. Вони відображають кількість роботи, якої вимагає кожен елемент навчального плану відносно загальної кількості роботи, необхідної для завершення повного року академічного навчання у закладі, тобто лекції, практична робота, семінари, консультації, виробнича практика, самостійна робота - в бібліотеці чи вдома - і екзамени чи інші види діяльності, пов'язані з оцінюванням. ECTS, отже, базується на повному навантаженні студента, а не обмежується лише аудиторними годинами.

У ECTS 60 кредитів становить навчальне навантаження на один навчальний рік, і, як правило, 30 кредитів - на семестр. Кредити ECTS - це відносне, а не абсолютне мірило навчального навантаження студента. Вони лише визначають, яку частину загального навчального навантаження займає один елемент навчального плану в закладі чи на факультеті, що призначає кредити.

За будь-яких принципів організації навчального процесу саме СИСТЕМІ оцінювання знань належить важлива роль у забезпеченні високої якості освіти та формуванні конкурентоспроможних фахівців.

Головне завдання - як досягти найбільш об'єктивного оцінювання, як зробити, щоб оцінювання виконувало властиві йому функції насамперед, дві головні - контролюючу й мотивуючу.

Оцінки системи ECTS від "A" до "E" присвоюються за умови складання заліку, і оцінки від "FX" до "F" присвоюються у випадку його нескладання; відмінність між "FX" та "F" сприятиме визначенню майбутнього навчального плану для деяких не дуже успішних студентів. Ті заклади, які не спроможні розрізнити рівні незадовільного складання заліку, застосовуватимуть тільки оцінку "F", не "беручи до уваги оцінку "FX"; коли місцевий та закордонний заклаи вирішать, як їхні бали відповідатимуть оцінкам системи ECTS, відбувається перезарахування оцінок.

Нагальною потребою є розширення впровадження елементів ECTS за рахунок введення кредитно-модульної системи формування навчальних програм; посилення ролі самостійної роботи студентів та змін педагогічних методик, впровадження активних методів і сучасних інформаційних технологій навчання.

Як свідчить практика, час на сесійний контроль при сучасній системі організації навчального процесу використовується нераціонально. Відстрочка зворотного зв'язку на кінець семестру не дає змоги вживати оперативні виховні і дидактичні заходи щодо підвищення якості навчання (контроль будь-якого процесу після його завершення неможливий).

При кредитно-модульній системі організації навчального процесу у вищих навчальних закладах зміст навчальних розподіляється на змістові модулі (2-4 за семестр). Змістовий модуль (розділ, підрозділ) навчальної дисципліни містить модулі (теми) аудиторної і самостійної роботи студента. Кожний модуль має бути оцінений.

Студент інформується про результати оцінювання навчального модуля як складової підсумкового оцінювання засвоєння навчальної дисципліни.

Підсумкове оцінювання засвоєння навчального матеріалу дисципліни визначається без проведення семестрового екзамену) як інтегрована оцінка засвоєння всіх змістових модулів з урахуванням "вагових" коефіцієнтів.

Студент, який набрав протягом семестру необхідну кількість балів, може:

- не складати екзамен (залік) і отримати набрану кількість як підсумкову оцінку;
- складати екзамен (залік) для підвищення свого рейтингу за певною навчальною дисципліною;
- ліквідувати академічну різницю, пов'язану з переходом на інший напрям підготовки чи до іншого вищого навчального закладу;

- поглиблено вивчити окремі розділи (теми) навчальної дисциплін, окремі навчальні дисципліни, які формують кваліфікацію, що відповідає сучасним вимогам ринку праці;
- використати час, що відведено графіком навчального процесу на екзаменаційну сесію, для задоволення своїх особистих потреб.

Студент, який набрав протягом семестру менше від необхідної кількості балів, зобов'язаний скласти екзамен (залік).

Висновки.

Таким чином, вища освіта покликана забезпечити фундаментальну наукову, професійну та практичну підготовку майбутніх фахівців. В Україні діють різні види вищих навчальних закладів (університет, академія, інститут, консерваторія, коледж, технікум), які розподіляються за 4 рівнями акредитації.

Структура та зміст вищої педагогічної освіти визначається навчальними документами: “Положенням про вищі навчальні заклади”, навчальними планами, програмами, підручниками, навчальними посібниками. Структуру вищої освіти України узгоджено із структурами освіти більшості розвинутих країн. Структурна реформа національної системи вищої освіти пов'язана з реалізацією в Україні ідей Болонського процесу. Зокрема, у вищій школі України впроваджується кредитно-модульна система організації навчального процесу задля впровадження моделі стандартизованого додатка до диплома.

Ступеневість вищої освіти полягає у здобутті різних освітньо-кваліфікаційних рівнів на відповідних етапах (ступенях) вищої освіти. Перший ступінь передбачає здобуття вищої освіти освітньо-кваліфікаційного

рівня "Молодший спеціаліст"; другий — "Бакалавр" (базова вища освіта); третій — "Спеціаліст", "Магістр" (повна вища освіта).

Література.

Андрущенко В. Основні тенденції розвитку вищої освіти на рубежі століть // Вища освіта України. - 2002. - №1. - С.11-17.

Вища освіта України - європейський вимір: стан, проблеми, перспективи// Освіта України. - 2008. - 19 берез. –С.І -24.

Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України: історія, теорія: Курс лекцій. -К.: Либідь, 1998.

Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи. - К.: Центр навчальної літератури, 2003.

Вища освіта і наука - пріоритетні сфери розвитку суспільства у ХХІ ст. Інформаційний збірник МОП України. - 2003.- №8. - С. 3-14.

Вища освіта України і Болонський процес / За ред. В.Г.Кременя. - Тернопіль: Навч. книга, 2004.

Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»). - К., 1994.

Закон України «Про вищу освіту» // Освіта. - 2002. - 20-27 лютого. - С.5-12.

Закон України «Про освіту». - К., 1996.

Концепція педагогічної освіти України. - К.: Либідь, 1991.

Лекції з педагогіки вищої школи /За ред. В.І.Лозова. - Харків: ОВС, 2006.

Мазоха Д.С. На шляху до педагогічної професії. Вступ до спеціальності. - К.: Центр навчальної літератури, 2005.

Мороз О.Г., Сластьонін В.О., Філіпенко Н.І. Підготовка майбутнього вчителя: зміст та організація. Навч. пос. — К., 1997.

Мостова І. Першокурснику: поради психолога. — К.: Тандем, 2000.

Мудрість учіння. Кроки до успіху / Упоряд. Г.С.Сазоненко. – К.: Магістр, 1995.

Національна доктрина розвитку освіти України. - К., 2002.

Сікорський П. Кредитно-модульна технологія у вищих навчальних закладах // Шлях освіти. - 2004. - № 7. - С. 29-34.

Фіцула М.М. Вступ до педагогічної професії. - Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2005.

Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи. - К.: Академвидав, 2006.

Запитання.

1. Схарактеризуйте основні тенденції розвитку вищої освіти України на сучасному етапі.

2. Які найважливіші завдання сучасних вищих навчальних закладів?

3. Які кваліфікаційні рівні вищої освіти існують в Україні?

а) молодший спеціаліст;

б) бакалавр;

в) старший спеціаліст;

г) магістр.

4. Розподіл курсу на частини, у межах яких вивчаються одне чи група споріднених фундаментальних понять, законів, явищ – це:

а) кредит;

б) модуль;

в) семестр;

г) блок.

5. Охарактеризуйте основні форми організації навчання у вищому педагогічному закладі освіти.

6. Які види і форми контролю знань, умінь і навичок використовуються у вищих навчальних закладах?

7. З якою метою впроваджується кредитно-модульна система у вищій освіті?

Лекція 5.

Тема. Самостійна і науково-дослідна робота студентів у ВНЗ.

Мета. Розкрити сутність понять «самостійна робота», «культура розумової праці», «наукова організація праці», «режим дня», «режим праці і відпочинку», «самоосвіта студентів», «самостійна науково-дослідна робота», а також умови збереження працездатності, раціональні прийоми самостійної роботи.

Вступ.

Навчальна праця студентів — складний пізнавальний процес. Він тісно пов'язаний з інтелектуальними, емоційними та волевими якостями особистості. Його сутність — складна система розумових процесів, які, звичайно, починаються сприйняттям навчальної інформації, потім продовжуються у вигляді опрацювання і перетворення її в знання на рівні абстрактного мислення і закінчуються застосуванням набутих знань на практиці.

Складність навчальної праці обумовлена тим, що обсяг і зміст інформації, якою повинні оволодіти студенти, безперервно збільшуються, в той час як термін навчання залишається незмінним. Усе це спонукає шукати нові, більш досконалі шляхи організації навчання і більш чіткого керівництва навчальною роботою студентів.

Отже, навчальна праця студентів потребує глибоких, осмислених, науково обґрунтованих способів її організації. Ще більше 350 років тому видатний чеський педагог Я.А. Коменський мріяв про відкриття таких способів навчання, за яких ті, хто вчить, менше вчили б, а учні більше вчилися би.

План.

1. Наукова організація праці (НОП) студентів.
2. Техніка особистої розумової праці студента. Робота з літературними джерелами.
3. Науково-дослідна робота студентів як один із напрямів самостійної роботи.
4. Педагогічна практика як форма самостійної роботи.

Зміст лекції.

1. Наукова організація праці (НОП) студентів.

Культура навчальної праці — це система знань, умінь і навичок, які дозволяють раціонально організувати навчання, забезпечити його високу продуктивність.

Культура навчальної праці студентів - широке поняття. Здебільшого до нього включають:

- гігієну розумової праці (знання правил збереження і підвищення розумової працездатності, а також вміння їх дотримуватись на практиці),
- техніку розумової праці (знання ефективних прийомів розумової діяльності і вміння їх виконувати),
- уміння планувати навчальну роботу,
- прийоми економії часу тощо.

Основні структурні елементи культури навчальної праці студентів:

- 1) знання своїх психологічних, анатомо-фізіологічних властивостей;

- 2) гігієнічних вимог щодо організації раціональної навчальної праці;
- 3) знання умов збереження розумової працездатності;
- 4) навички та вміння:
  - цільові,
  - планування розв'язання завдань, складання раціонального режиму дня,
  - самоконтролю,
  - розумової діяльності,
  - роботи з книгою,
  - розвитку пам'яті, уваги, уяви, мислення.

Така організація навчальної праці, яка при мінімальних затратах дає максимальні результати, називається наукова організація праці (НОП).

Головні елементи НОП – плановість в роботі, детальна до неї підготовка, поступове входження в неї, дотримання певного режиму, чистота і порядок на робочому місці тощо.

Гігієна розумової праці.

Ефективність засвоєння навчального матеріалу залежить від працездатності студента на той чи інший момент його розумової діяльності.

Під працездатністю студента розуміють його готовність до виконання тієї чи іншої навчальної роботи з високим ступенем напруженості, з великими затратами нервової енергії протягом певного проміжку часу.

Працездатність студента у навчальній праці залежить від ряду факторів:

- 1) внутрішніх умов:
  - інтелектуальні здібності

— особливості волі

— ступінь тренуваності

— стан здоров'я

— воля

2) зовнішніх умов:

— загальна обстановка у вищому закладі освіти

— організація робочого місця

— режим праці і відпочинку

— мікроклімат у групі

3) рівня організації праці

4) кількості розумового навантаження

Рівень працездатності різних студентів неоднаковий, залежить від індивідуальних особливостей їх організму. Але працездатність має і загальні, науково обґрунтовані закономірності, вона є величиною змінною, тобто має свої етапи розвитку.

На першому етапі студент мусить звикнути до певного виду роботи. Характерною рисою цього етапу є те, що протягом перших хвилин аудиторної чи позааудиторної роботи студент налаштовується на розумову працю, на певний ритм роботи.

На другому етапі характерно те, що організм людини, його розумова працездатність досягає певної максимальної точки і зберігається на цьому рівні протягом деякого проміжку часу.

На третьому етапі високий рівень працездатності починає поступово спадати, настає фаза стомлення.

Четвертий етап — це фаза крайньої перевтоми або пригнічення, коли розумова діяльність не лише спадає, але й викликає в людини негативні емоції.

Але процес змін працездатності на цьому не закінчується. Після перерви на обід послідовність вказаних етапів повторюється спершу на дещо вищому рівні, ніж перед обідом, а потім після ряду коливань на 7-й годині роботи різко спадає. Наприкінці дня, після відпочинку, знову спостерігається нове зростання працездатності. Воно виникає під впливом так званого кінцевого вольового зусилля у зв'язку з усвідомленням наближення кінця робочого дня.

Найбільш плідними є три так звані часові пояси:

- I пояс — час з 8 до 15 год. (максимальна працездатність з'являється з 10-ї до 13-ї год.);
- II пояс — час після обіду (з 16-ї до 19-ї год.);
- III пояс — вечірній час (з 20-ї до 24-ї год.).

Встановлено, що ступінь уваги і ефективність запам'ятовування навчального матеріалу змінюється в бік зменшення і сповільнення в кінці кожного поясу. Природно, дуже важкий для запам'ятовування навчальний матеріал доречно вивчати в першій половині кожного поясу, після доброго відпочинку.

Фахівці створили науково обгрунтовані рекомендації щодо підвищення продуктивності навчальної праці студентів. Розглянемо їх відносно кожного етапу працездатності.

Початок навчального процесу не завжди характеризується максимальною продуктивністю праці. Потрібен певний період (відповідає першому етапу розвитку працездатності) для того, щоб зосередитись на слуханні лекції або виконанні практичних завдань. Скорочення періоду, необхідного для

досягнення достатнього рівня працездатності, залежить від оптимальності і сталості умов, за яких виконується навчальна праця (звична навчальна обстановка, тиша, початок роботи в один і той же час тощо). Працездатність студента залежить від того, як швидко він уміє знаходити зв'язки між попереднім і наступним навчальним матеріалом. Ось чому дуже важливо перед кожною лекцією повторити зміст попередньої. І чим швидше сформулюються навички аналізувати попередній матеріал перед наступною складною розумовою роботою, тим коротшим буде час, відведений для цього. Тоді швидше наступатиме другий, найбільш ефективний етап, який має в педагогічній літературі назву “робоча установка” або “стійкий робочий етап”.

“Робоча установка” — з точки зору працездатності — найбільш цінний час. Він продовжується приблизно з середини першої до кінця третьої години роботи. А за благодійних зовнішніх обставин такий стан може тривати декілька годин. Для цього необхідно усунути фактори, що відволікають та розсіюють увагу: гомін в аудиторії, розмови товаришів, ходіння інших людей по читальному залу або по кімнаті вдома і т.п.

Однак найбільш важливою умовою є повна натренованість умінь зосереджувати увагу на потрібних об'єктах засвоєння знань.

Приблизно на початок четвертої години роботи настає третій етап — втома. Найчастіше зустрічаються такі причини втоми студентів: численне і монотонне виконання однієї і тієї ж роботи; тривалі лекційні заняття; негативне ставлення студента до предмету.

Втома найшвидше настає у тих, хто погано поспідав або зовсім нічого не їв, замість активного відпочинку просидів всі перерви у закритому приміщенні тощо.

Відносно сну важливо, щоб людина знала свою особисту норму сну, а не покладалась на середні дані. Відомо, що працівники розумової праці мають

потребу більш тривалого сну, ніж ті, що займаються фізичною працею. В молодому віці потреба сну більша.

Потрібні самоспостереження, потрібно знати, хто ви – “сова” чи “жайворонок”, і в залежності від цього планувати різні види навчальної роботи.

Необхідно пам'ятати, що висока працездатність потребує регулярного відпочинку, коротких перерв у роботі. Бажані перерви тривалістю 5-7 хв. після кожної години. Якщо змінюються види роботи, то доцільні більш тривалі перерви.

Багато хто із студентів ще в шкільні роки звик виконувати уроки під музику і вважають, що це корисно. Музика — це сторонній подразник, який заважає навчанню. Функціональна музика корисна (наприклад, в умовах виробництва, на уроках образотворчого мистецтва тощо).

Бюджет часу студентів

Однією з основних умов збереження високої працездатності є дотримання певного ритму роботи (тобто чергування праці та відпочинку, дотримання режиму дня). Поняття режиму дня включає розпорядок роботи, харчування, відпочинку, сну. Дотримання студентами режиму дня має велике значення, оскільки у них формується динамічний стереотип. Організм “за своїм годинником” регулює види занять, установлює баланс між працею та відпочинком. Завдяки цьому у студентів формується відчуття часу, яке допомагає працювати у певному ритмі. Організм сам “хоче” робити те, що потрібно, адже в результаті вироблення динамічного стереотипу попередня діяльність спонукає наступну. Це в значній мірі збільшує продуктивність праці, знімає нервові напруження.

Основою режиму є правильний розподіл часу.

У режимі праці та відпочинку знаходять відображення індивідуальні особливості кожного студента. Правда, не завжди студент може користуватися своїм індивідуальним режимом, потрібно вміти пристосувати його до загальноприйнятого в даному вищому закладі освіти, тобто планувати бюджет часу.

Досвід організації навчальної роботи у вищих закладах освіти свідчить, що фізіологічна норма навчальних занять, яка відповідає гігієнічним вимогам, становить 10-11 год. на добу. Студентам молодших курсів рекомендується починати тривалість занять 7-8 год. на добу; і згодом поступово збільшувати їх тривалість з тим, щоб до старших курсів значно зростала питома вага їх самостійної навчальної роботи.

Загальні правила економії часу студента:

- кожен, хто займається певною справою, має чітко визначити мету своєї діяльності. Це допомагає завчасно спланувати роботу, організувати всі дії, необхідні для її досягнення, дозволяє контролювати її виконання щодо отримання кінцевих результатів;
- доцільно дотримуватися певної системи і послідовності в роботі, правильно і рівномірно розподіляти її у часі. Працювати потрібно систематично: кожного дня певну кількість годин, а не залпом, за один присід. Адже робота “наскоком”, ривками або часті зміни однієї форми роботи на іншу шкідливо позначаються на продуктивності розумової праці, швидко призводять до втоми, оскільки вимагають перебудови наших думок та дій. Крім того, будь-яке відволікання уваги руйнує логічно побудовану думку, після чого іноді доводиться витратити в кілька разів більше часу та розумових зусиль, щоб повернутися до цієї втраченої думки;
- великі перерви під час розумової праці не корисні, оскільки кожного разу після перерви потрібен певний час для входження в роботу;

- слід правильно чергувати різні види діяльності. Насамперед доцільно чергувати працю розумову та фізичну, згодом — різні види інтелектуальної праці. Це дозволить підтримувати високу працездатність;
- не менш важливим фактором підтримання високої розумової працездатності є вміння правильно відпочивати. Для відновлення сил потрібні перерви після кожних 1-2 год. роботи; відпочинком може бути і заміна розумової праці фізичною;
- не варто упускати без серйозних причин пораду: “Зроби сьогодні усе, що можна не залишати на завтра”;
- слід привчити себе вести щоденник чи книжку для нотаток, де записувати плани на найближчі дні, тижні, місяць;
- лише вольові зусилля, бажання досягти максимальних позитивних результатів зекономлять зусилля, час і допоможуть досягти найбільшої ефективності в роботі.

2. Техніка особистої розумової праці студента. Робота з літературними джерелами.

Найрозумніше планування часу не зможе замінити техніку розумової роботи — уміння, що формується стихійно чи цілеспрямовано, виконувати ті чи інші дії, типові для даного виду праці, в нашому випадку — навчальної. Проте, як правило, раціональні уміння і навички не складаються стихійно.

Найбільш загальне для всіх навчальне уміння — це вміння читати. За даними статистики людина сприймає за рахунок зору 90% інформації, а з них — 70% за рахунок читання. Робота з психолого-педагогічною літературою — професійно-орієнтоване читання.

Є три способи читання: переглянути, прочитати, вивчити. Читання може бути суцільне і вибіркоче. Масові експерименти довели; що цілеспрямоване навчання (і самонавчання) дозволяють підвищити швидкість читання в 3-15 разів. Слід довести швидкість читання хоч би до 300-350 слів за хвилину.

Мета продуктивного швидкісного читання в тому, щоб читати швидше і якомога змістовніше. Швидкісне читання — це швидке сприйняття інформації тексту з оптимальним найкращим коефіцієнтом усвідомлення і засвоєння. Три якості швидкісного читання — швидкість, розуміння, запам'ятовування — обов'язкові. Деякі закордонні автори, наприклад у США, використовують у цьому ж розумінні термін “інтенсивне читання”.

Шляхи підвищення швидкості читання:

- усунення недоліків, якщо вони є (малий кут зору, внутрішня артикуляція, регресії в читанні, відсутність гнучкості у процесі читання, неуважне читання);
- своєчасне навчання правильній техніці читання (тренування 2-3 місяці по 1,5-2 год. на день). Для цього щодня потрібно читати одну-дві газети, один журнал за фахом і 50-100 стор. будь-якої книжки;
- використання спеціальних вправ (наприклад, у книзі Ф.Лезера “Рациональное чтение: более быстрое и основательное. – М., 1980.);
- розвиток пам'яті, адже добре розвинута пам'ять робить читання більш раціональним і ефективним.

Культура читання включає не тільки техніку самого читання, але й володіння технікою пошуку необхідних літературних джерел (методика користування бібліотечними каталогами, картотекою, довідково-інформаційними виданнями тощо), уміння працювати з книгою (уміння робити необхідні записи, складати план прочитаного, тези, конспект тощо).

Справжнім компасом в океані книг є каталог — показчик друкованих видань, які зберігаються у бібліотечному фонді. Він є в кожній бібліотеці. Каталог складається з карток, в яких занотовані основні характеристики книги: шифр, який позначає місце зберігання книги в бібліотечному фонді і використовується для швидкого знаходження книги працівниками бібліотеки; автор, назва, підзаголовочні дані та інша інформація.

Каталоги бувають різної форми. Залежно від способу групування карток каталоги поділяються на алфавітні, систематичні та предметні.

В алфавітному каталозі картки групують в алфавітному порядку (прізвища авторів або назви творів відповідно до літерного складу початкових слів у бібліографічному описі літературних джерел).

Систематичний каталог розкриває фонд бібліотеки за змістом. У ньому всі описи друкованих видань розставляють за певною логічною системою знань (за таблицями УДК – універсальною десятковою класифікацією або ББК – бібліотечно-бібліографічною класифікацією), а всередині цих розділів – за алфавітом прізвищ авторів або назв книжок.

Художня література не відноситься ні до якого підрозділу УДК і, відповідно, бібліографічні картки розміщуються в алфавітному каталозі.

У предметному каталозі картки з бібліографічним описом різних видів друкованої продукції групують за змістом, але не за галузями знань, як у систематичному каталозі, а за предметами, питаннями, яким присвячені книжки, журнальні та газетні публікації. До предметного каталогу звертаються в тому випадку, коли потрібно знайти літературу з конкретної теми, але назви книг і автори невідомі. Цей вид каталогу є необов'язковим для всіх бібліотек.

Генеральна систематична картотека (ГСК) — це картотека статей, у якій відображено статті з газет, журналів, збірників, книжок у систематично-алфавітному порядку (за таблицями УДК або ББК).

Бібліографічні покажчики, списки літератури відображують фонд бібліотеки за змістом (це можуть бути універсальні покажчики, списки нових надходжень до бібліотеки, картотеки рецензій або тематичні галузеві (як поточні, так і ретроспективні)).

Довідкова література – це енциклопедії, довідники, словники з усіх галузей знань. Ці видання можуть бути як універсальні, так і галузеві.

Для одержання літератури в бібліотеці студент заповнює спеціальну картку — читацьку вимогу, де вказується шифр книги, прізвище автора, назва і місце видання книги, прізвище та ім'я студента.

Після виконання працівниками бібліотеки замовлення на літературу студент починає роботу з книгою.

Види записів при роботі з книгою:

- складання та запис бібліографії;
- анотації — це дуже стислий, короткий виклад змісту книги, статті;
- резюме — дає оцінку всього друкованого тексту або його частин; містить інформацію, що важливе, оригінальне, нове, що знадобиться далі;
- цитати;
- виписки;
- тези — стислий виклад основних думок прочитаного; частину тез записують у вигляді цитат;
- плани;
- конспекти.

Важливо вміти правильно вести бібліографічні записи. Літературу слід записувати точно у відповідності з правилами, що існують. У бібліографічних записах важливий кожний знак, кожна кома, двокрапка і т.д.

Точність потрібна не лише в описі книг, статей, але й при цитуванні, оформленні різних виписок.

Серед записів при роботі з книгою широко використовують складання планів. Існують такі типи планів:

Структурний план. Він складається у відповідності до структури твору, що вивчається (від вступу до висновків). За основу такого плану береться перелік основних розділів і параграфів.

Предметний чи логічний план. Він може бути складений у формі переліку назв основних питань, які відповідають заголовкам книги чи в формі запитань по тексту книги.

Тематичний план. Особливість його в тому, що він складається на основі вивчення кількох творів з даної теми (при підготовці до лекції, при написанні курсової чи дипломної роботи).

План-конспект включає в себе крім плану теми письмовий переказ прочитаного з доведеннями і власними замітками.

Конспектування книги — у нього входять різні форми запису — план, тези, виписки, доведення, цитати, висновки і т.п. Найбільш поширений прийом конспектування: текстуальний — скорочений запис усіх головних положень, висновків і узагальнень.

У процесі конспектування можна використовувати мову маргіналій. Її може розробити для себе кожний студент самостійно. Вона служить основою для короткої оцінки тексту, наприклад: 0 — несуттєво, ? — незрозуміло, V — нове, ! — важливо тощо.

Техніка роботи пам'яті, шляхи запам'ятовування, покращення пам'яті — спеціальне, складне і об'ємне питання. Комплексні заходи розвитку пам'яті:

- 1) цільова установка на запам'ятовування,

- 2) відсів несуттєвої інформації,
- 3) сприймання інформації різними аналізаторами,
- 4) прийом запам'ятовування надовго,
- 5) прийом запам'ятовування на завтра,
- 6) використання методу асоціацій.

Відомий вітчизняний педагог П.П. Блонський писав: “Ми не збираємось навчити студента “всьому”, але ми повинні навчити його самоосвіті, навчити його самостійно протягом усього майбутнього життя, коли поряд не буде ні лекторів, ні викладачів, вивчити все, що йому потрібно”.

Самоосвіта може бути двох видів:

- систематична;
- ситуативна (коли знання і навички набуваються у міру виникнення потреби в них).

Систематична самоосвіта дозволяє повністю реалізувати вибрану професійно-освітню стратегію.

Ніякі зусилля викладачів не виявляться ефективними, якщо студенти не будуть розширювати спектр джерел самоосвіти.

Традиційні джерела самоосвіти студентів:

- книги;
- періодична преса (педагогічні газети і журнали);
- засоби масової інформації;
- навчання на різних курсах (іноземні мови, курси по формуванню іміджу, курси стенографії, курси навчання роботі в мережі Інтернет тощо);

- робота в літніх дитячих таборах;
- волонтерська робота;
- громадська діяльність;
- дослідницька діяльність та ін.

Зростає значення мережі Інтернет як джерела самоосвіти, що останнім часом стає все більш доступним.

3. Науково-дослідна робота студентів як один із напрямів самостійної роботи.

З перших кроків перебування у вищому навчальному закладі кожен студент повинен брати участь у наукових пошуках, у планових дослідженнях своїх викладачів, у впровадженні на практиці досягнень науки. Наукова творчість студентів стала традиційним засобом розвитку майбутніх спеціалістів, які ще під час навчання у ВНЗ повинні брати участь у дослідженнях актуальних теоретичних і практичних проблем навчання й виховання школярів.

У практиці роботи ВНЗ виправдали себе кілька основних видів студентської науково-дослідної роботи. Перш за все це дослідження, пов'язані з виконанням навчальних завдань. Вони формують у студентів досвід наукової постановки та проведення лабораторних робіт, збору експериментального матеріалу для практичних занять з навчальних дисциплін. Одночасно накопичується досвід вивчення та критичного аналізу наукової літератури. Важливу роль відіграє написання рефератів, доповідей, виконання творчих робіт з включенням до них зібраних студентом матеріалів.

Велике розвивальне значення має

- виконання індивідуальних навчально-дослідних завдань (ІНДЗ) творчого характеру із суспільних, психолого-педагогічних, профілюючих дисциплін;

- виконання навчальних завдань під час неперервної педагогічної та виробничої практики. Тут формуються навички вивчення особистості учня, міжособистісних стосунків в учнівському колективі і ін.

Науково-дослідна робота майбутніх учителів здійснюється не лише у навчальному процесі, але й у позаурочний час. Особливо велика роль студентських наукових гуртків, проблемних груп, об'єднань, де студенти оволодівають науковими методами пізнання, методами дослідження, пишуть наукові доповіді, роблять повідомлення про виконану роботу, беруть участь в обговоренні наукових питань, виступають із результатами досліджень на студентських наукових конференціях, беруть участь у різноманітних виставках, олімпіадах, конкурсах наукових студентських робіт.

Будучи активними членами студентських наукових гуртків, проблемних груп, майбутні учителі самостійно виконують різної складності завдання у лабораторіях, інститутах, школах, під час навчальних і наукових експериментів, під час педагогічної практики, виконують завдання, пов'язані з написанням курсових, дипломних і випускних робіт.

Написання курсових, дипломних і випускних робіт вимагає від студентів уміння вибрати й сформулювати тему, скласти методичку дослідження, його організувати і провести, здійснити якісний і кількісний аналіз отриманих результатів, аргументувати свої висновки, оформити результати дослідження.

4. Педагогічна практика як форма самостійної роботи.

У системі професійної підготовки майбутніх учителів важлива роль належить педагогічній практиці. Під час педагогічної практики студенти шляхом особистого досвіду у школі оволодівають уміннями та навичками викладання свого предмета і виховання учнів, вчатьса самостійно і творчо застосовувати знання, здобуті у процесі навчання в педагогічному університеті. Основними загальними завданнями педагогічної практики є:

- виховання професійно значущих якостей особистості вчителя, потреби у педагогічній самоосвіті;
- виховання стійкого інтересу й любові до професії вчителя;
- закріплення, поглиблення і збагачення суспільно-політичних, психолого-педагогічних і спеціальних знань у процесі їх використання під час вирішення конкретних педагогічних задач;
- формування і розвиток професійних умінь і навичок;
- вироблення творчого, дослідницького підходу до педагогічної діяльності;
- ознайомлення із сучасним станом навчально-виховної роботи в загальноосвітній школі, а також із передовим педагогічним досвідом;
- надання допомоги навчально-виховним установам у вирішенні завдань виховання учнів.

Діяльність студентів під час педагогічної практики є аналогом професійної діяльності вчителя, адекватна змісту і структурі педагогічної діяльності, організовується в реальних умовах школи. Вона характеризується тим же розмаїттям відносин (з учнями, їхніми батьками, учителями, студентами) і функцій, що й діяльність учителя, тому ця діяльність повинна ґрунтуватися на професійних знаннях, спиратися на певний теоретичний фундамент.

До системи педагогічної практики включаються такі її види:

—педагогічна практика студентів I—III курсів;

—літня педагогічна практика;

— навчально-виховна практика студентів ІУ-У курсів.

Ця система передбачає поступове ускладнення діяльності від курсу до курсу, виходячи із цілей і завдань навчання на кожному етапі професійної підготовки, ступеня теоретичної забезпеченості і ступеня самостійності студентів у процесі діяльності, рівня підготовки та індивідуальних особливостей студентів.

Звичайно, кожен з цих видів педагогічної практики має свої особливості.

З метою залучення студентів до активної самостійної виховної роботи з учнями їм пропонується виконання такої системи завдань:

1. Вивчення і теоретичне осмислення виховного процесу школи відповідно до вимог сьогодення.
2. Самостійна діяльність студента в ролі помічника класного керівника.
3. Наукова робота студентів із проблем виховання і навчання молодших школярів.

У результаті виконання означених завдань студенти повинні: навчитися осмислювати роль теорії виховання у виховній діяльності школи та її застосування у процесі практики; закріпити й удосконалити педагогічні вміння вивчати учнів та дитячий колектив, планувати виховну роботу, проводити окремі види виховної роботи; навчитися формулювати певну актуальну педагогічну проблему в школі, ставити та вирішувати конкретні виховні завдання, проводити загальношкільні виховні заходи, виступати перед батьками; розвивати самостійність, творчу та пошукову активність у виховній роботі.

Для здійснення навчальної роботи з учнями пропонується виконання студентами таких видів роботи:

1. Вивчення і теоретичне осмислення навчального процесу школи відповідно до сучасних вимог.
2. Робота студента у ролі помічника вчителя.
3. Науково-дослідницька робота з проблем методики викладання предметів з фаху:

Виконання цих завдань допоможе студентам осмислити теорію і методику навчання молодших школярів, набути практичних умінь та навичок, розвивати в собі творчу активність і самостійність у вирішенні навчальних завдань, вдосконалити навички самостійної роботи.

Висновки.

Для майбутнього вчителя уміння вчитися, поповнювати свої знання протягом всього життя не просто важливе, а професійно важливе вміння. Видатний український педагог К.Д. Ушинський стверджував, що вчитель живе до того часу, поки ще вчиться; як тільки він перестає вчитись, в ньому помирає вчитель.

І справа тут не тільки в тій кількості знань, які вчитель зможе передати іншим, володіючи ними. Ще важливіше те, що сформувати в учнів уміння і навички навчальної праці вчитель зможе лише постільки, поскільки сам озброєний ними, тобто володіє культурою навчальної праці.

Найрозумніше планування часу не зможе замінити техніку розумової роботи — уміння виконувати ті чи інші дії, типові для даного виду праці, в нашому випадку — навчальної. Проте, як правило, раціональні уміння і навички не складаються стихійно, їх треба цілеспрямовано розвивати.

Органічною частиною навчально-виховного процесу є педагогічна практика, яка забезпечує поєднання теоретичної підготовки майбутніх

учителів з їх самостійною практичною діяльністю у навчально-виховних закладах.

Суттєву роль у формуванні творчого потенціалу майбутніх педагогів відіграє участь студентів в організованій і систематичній науково-дослідній роботі. Набуття досвіду дослідницької діяльності з профілюючих і особливо з психолого-педагогічних дисциплін може стати початком серйозних наукових пошуків та перетворитися у справу життя педагога.

Література.

Буряк В. Керування самостійною роботою студентів // Вища школа. - 2001. - № 4-5.

Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи. - К.: Центр навчальної літератури, 2003.

Лекції з педагогіки вищої школи /За ред. В.І.Лозова. - Харків: ОВС, 2006.

Мазоха Д.С. На шляху до педагогічної професії. Вступ до спеціальності. - К.: Центр навчальної літератури, 2005.

Мороз О.Г., Сластьонін В.О., Філіпенко Н.І. Підготовка майбутнього вчителя: зміст та організація. Навч. пос. — К., 1997.

Мостова І. Першокурснику: поради психолога. — К.: Тандем, 2000.

Мудрість учіння. Кроки до успіху / Упоряд. Г.С.Сазоненко. – К.: Магістр, 1995.

Тягур Р.С. Наукова робота студентів // Тягур Р.С. Основи педагогічних досліджень: Навчально-методичний посібник. -Івано-Франківськ: Плай, 2005.- С.15-31.

Філіпенко А.С. Основи наукових досліджень. Навч.посібник. - К.: Академвидав, 2005.

Фіцула М.М. Вступ до педагогічної професії. - Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2005.

Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи. - К.: Академвидав, 2006.

Шайдур І. Психолого-педагогічні аспекти організації самостійної роботи студентів // Рідна школа. - 2000. - №3. - С. 54-55.

Шейко В.М., Кушнарєнко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності. - К.: Знання, 2004.

Запитання.

1. Розкрийте зміст поняття «наукова організація праці».
2. Охарактеризуйте зміст і методику самостійної роботи студента вищого закладу освіти.
4. Перечисліть основні структурні елементи культури навчальної праці студентів:
5. Назвіть найважливіші джерела самоосвіти студентів.
6. Назвіть основні способи розвитку культури читання та охарактеризуйте їх.
7. Розкрийте місце наукової роботи студента в його самостійній роботі.
8. Яку роль відіграє педагогічна практика у формуванні умінь самостійної навчальної діяльності студента?

Лекція 6.

Тема. Професійне спілкування у діяльності вчителя.

Мета. З'ясувати зміст і роль професійних комунікативних якостей, охарактеризувати стилі та стадії педагогічного спілкування, розкрити специфіку комунікативних засобів педагога.

Вступ.

Навчально-виховний процес у школі – явище складне, багатогранне, динамічне. Його специфіка зумовлюється передусім розширеним спілкуванням, найбільшою, на думку Антуана де Сент Екзюпері, розкішшю на світі. Для вчителів ця розкіш – не що інше, як професійна необхідність. З її допомогою здійснюється основне у педагогічній діяльності – вплив особистості на особистість.

Сьогодні психолого-педагогічна наука переконливо доводить, для того, щоб виховання було ефективним, у дитини необхідно викликати позитивне ставлення до того, що ми хочемо виховати. А те чи інше ставлення завжди формується в діяльності, через складний механізм взаємовідносин, спілкування. Особистість може жити і існувати тільки в спілкуванні з іншими особистостями. Поза спілкуванням, в ізоляції від суспільства особистість не може розвиватися, не може існувати. Тільки в спілкуванні з дорослими, зі своїми ровесниками формується особистість дитини.

Саме тому проблема спілкування дуже важлива. Вчені бачать у ній той вузол питань, які неможливо обійти, вирішуючи не лише завдання школи, але й розвитку науки і культури загалом.

План.

1. Спілкування як основа педагогічної діяльності.
2. Педагогічне спілкування, його функції, види, структура.
3. Стил ь педагогічного спілкування.
4. Мистецтво педагогічного спілкування.

Зміст лекції.

1. Спілкування як основа педагогічної діяльності професії.

Спілкування – це складний, багатоплановий процес встановлення контактів між людьми, який породжений потребами у спільній діяльності. Спілкування може виступати одночасно як: процес взаємодії особистостей; процес обміну інформацією; відношення людей один до одного; взаємовплив людей один на одного; процес їх співпереживання і взаєморозуміння.

Слід розмежовувати поняття “спілкування” і “комунікація”.

Комунікація – це взаємодія двох систем, у ході якої від однієї системи до іншої передається сигнал, що несе певну інформацію.

Спілкування – це вузький комунікативний акт, пов’язаний з передачею інформації за допомогою слова. Воно є більш вужчим поняттям, ніж комунікація. Це обмін інформацією між людьми. Зміст спілкування реалізується через вербальні (мова) і невербальні (жести, міміка, пантоміміка) засоби.

У спілкуванні можна виділити дві сторони: відношення і взаємодія.

Відношення і взаємодія у спілкуванні ніби підводна і надводна частини айсберга, де видима частина — серія мовних і немовних дій, а внутрішня,

невидима — потреби, мотиви, інтереси, почуття, все те, що спонукає людину до спілкування.

Структура спілкування:

- комунікативна сторона (обмін інформацією);
- інтерактивна (організація взаємодії між індивідами, які вступають у спілкування);
- перцептивна (сприймання людини людиною).

Всі ці сторони спілкування тісно пов'язані між собою. Адже інформацію необхідно не тільки прийняти, але і осмислити. Передача, прийом, розуміння інформації зумовлює взаємозв'язок: діяльність — спілкування — пізнання. Обмінюючись інформацією, партнери впливають один на одного.

Спілкування — одна із форм взаємодії людей в процесі їх діяльності. В залежності від цього розрізняють такі види спілкування:

- соціально орієнтоване (лекція, розповідь, виступ);
- групове предметно орієнтоване, яке безпосередньо обслуговує колективну працю;
- особистісно орієнтоване спілкування однієї особистості з іншою.

Вміння спілкуватись — явище багатопланове, що включає в себе ряд компонентів. Виділимо 3 основні компоненти вміння спілкуватися:

- 1) комунікабельність — здатність відчувати задоволення від процесу комунікації, володіння комунікативними вміннями й навичками;
- 2) соціальна спорідненість — бажання знаходитись у суспільстві, серед інших людей;
- 3) альтруїстичні тенденції — бажання приносити радість людям, з якими людина спілкується.

Уміння спілкуватись має яскраво виражену емоційну природу, основу якої складають комунікативні та альтруїстичні емоції. Серед комунікативних емоцій виділяють: бажання ділитися думками, почуття симпатії, повага до учасників спілкування, прихильність тощо.

Уміння спілкуватися передбачає певний рівень психологічної культури, яка включає:

- уміння розуміти в інших людях,
- уміння адекватно відгукуватись на поведінку людей,
- уміння вибирати такі способи звертання, які підходять, відповідають індивідуальним особливостям тих, хто вступає у спілкування.

Психологічна культура — це насамперед стихійний досвід. Але стихійний досвід збагачується теоретичними знаннями, формуванням здібності співпереживати, вправами у такій поведінці, яка б не принижувала гідності інших людей.

2. Педагогічне спілкування, його функції, види, структура.

Сфера педагогічної праці відноситься до такого виду професійної діяльності, в якому провідну роль відіграє спілкування. Спілкування є основним засобом, через який здійснюється реалізація завдань навчання і виховання. У цьому контексті педагогічне спілкування заключає в собі могутній резерв підвищення професійної майстерності педагога, удосконалення організації педагогічної діяльності і навчально-виховного процесу.

Професійно-педагогічне спілкування є системою способів та прийомів соціально-психологічної взаємодії педагога і вихованців, змістом якої є обмін інформацією, здійснення виховного впливу, організація взаємовідносин.

Причому, педагог виступає як ініціатор цього процесу, організує його і керує ним.

Педагогічне спілкування – професійне спілкування вчителя з учнем, яке має ряд функцій і спрямоване на створення сприятливого психологічного клімату в системі “учитель – учень” і “учень – учень”.

Підкреслюючи значущість навчально-виховних функцій педагогічного спілкування, О.О.Леонт'єв відзначає, що “оптимальне педагогічне спілкування — таке спілкування вчителя (і ширше — педагогічного колективу) із школярами в процесі навчання, яке створює найкращі умови для розвитку мотивації учнів і творчого характеру навчальної діяльності, для формування особистості школяра, забезпечує сприятливий емоційний клімат навчання (зокрема, перешкоджає виникненню психологічного бар'єру), забезпечує управління соціально-психологічними процесами в дитячому колективі і дозволяє максимально використовувати в навчальному процесі особистісні властивості вчителя”.

Педагогічне спілкування передбачає виконання системи важливих функцій:

- обмін інформацією між педагогом та учнями,
- міжособистісне пізнання,
- організація та регуляція взаєностосунків і спільної діяльності,
- здійснення виховного впливу,
- педагогічно доцільна самопрезентація педагога.

Педагог у своїй діяльності прагне реалізувати всі функції спілкування: бути і джерелом інформації, і людиною, що пізнає іншу людину або групу людей, і організатором колективної діяльності та взаємовідносин. Педагогічне спілкування допомагає вчителю організувати взаємодію на

уроці і поза ним як цілісний процес. Не обмежуючись лише інформаційною функцією, воно створює умови для обміну ставленнями, переживаннями, допомагає самоутвердженню школяра в колективі, забезпечує співробітництво і співтворчість у класі.

За статусом педагог і учні діють з різних позицій: учитель організовує взаємодію, а учень сприймає, залучається до неї. Для того, щоб учень став активним співучасником педагогічного процесу, необхідно забезпечити суб'єкт-суб'єктний характер педагогічних стосунків, який полягає у рівності психологічних позицій, взаємній гуманістичній спрямованості, активності педагога та учнів, взаємопроникненні їх у світ почуттів та переживань, готовності до прийняття аргументів співрозмовника, взаємодії з ним.

Головними ознаками педагогічного спілкування на суб'єкт-суб'єктному рівні є: особистісна орієнтація співрозмовників (здатність бачити і розуміти співрозмовника), рівність психологічних позицій співрозмовників (недопустиме домінування педагога у спілкуванні, він повинен визнавати право учня на власну думку, позицію), проникнення у світ почуттів і переживань, готовність прийняти точку зору співрозмовника (спілкування за законами взаємної довіри, коли партнери вслухаються, розділяють почуття одне одного, співпереживають, має особливий педагогічний ефект), нестандартні прийоми спілкування (відхід від суто рольової позиції вчителя).

Залежно від типу (суб'єкт-суб'єктне, суб'єкт-об'єктне) спілкування вчителя може бути функціонально-рольовим або особистісно-орієнтованим. Функціонально-рольове спілкування є суто діловим, стандартизованим, обмеженим вимогами рольових позицій. Особисті мотиви, ставлення педагога й учня не враховуються й не виявляються. Головна мета його полягає у забезпеченні виконання певних дій. Особистісно-орієнтоване спілкування є складною психологічною взаємодією, яка передбачає виконання певних нормативних функцій з виявом особистого ставлення, почуттів. Головна його мета спрямована не так на виконання завдань, як на

розвиток особистості учнів. Вимагає такого рівня внутрішньо детермінованої активності особистості, за якого вони не йдуть за обставинами, що складаються в педагогічному процесі, а здатні самі створювати ці обставини, виробляти свою стратегію, свідомо і планомірно удосконалювати себе.

Психологічний портрет учителя, налаштованого на особистісно-орієнтоване спілкування: відкритість, доступність, створення для дітей можливостей висловлювати свої думки і почуття; справедливість, довіра до дітей, визнання їх неповторності, гідності; зацікавленість життям учнів, увага до їхніх проблем; емпатійне розуміння (здатність бачити поведінку учня його ж очима, відчувати його внутрішній світ); готовність завжди допомогти учням.

Для пізнання технології професійно-педагогічного спілкування доцільно у процесі безпосередньої педагогічної комунікації виділити певні елементи, етапи.

Структура педагогічного спілкування

Структуру процесу професійно-педагогічного спілкування складають такі чотири етапи:

1. Моделювання педагогом майбутнього спілкування (прогностичний етап). У цей час окреслюються контури майбутньої взаємодії: планування й прогнозування змісту, структури, засобів спілкування. Змістом спілкування є формування мети взаємодії (для чого?), аналіз стану співрозмовника (чому він такий?) та ситуації (що сталося?). Тоді ж передбачають можливі способи комунікації, прогнозують сприймання співрозмовником змісту взаємодії. Цільова установка вчителя має вирішальне значення. Передусім він повинен подбати про залучення учня до взаємодії, створення творчої атмосфери, відкрити простір для його індивідуальності. Це вимагає від нього вміння сприймати й відповідно оцінювати людину.

2. «Комунікативна атака» — завоювання ініціативи, встановлення емоційного і ділового контакту. Педагогові важливо володіти технікою швидкого входження у взаємодію, прийомами динамічного впливу.

До найефективніших механізмів впливу належать:

- зараження (підсвідомий емоційний відгук у взаємодії з іншими людьми на підставі співпереживання з ними. Має невербальний характер);
- навіювання (цільове свідоме «зараження» однією людиною інших мотиваціями певних дій, змістом чи емоціями в основному за допомогою мовленнєвого впливу на основі некритичного сприйняття інформації);
- переконання (усвідомлений аргументований і вмотивований валів на систему поглядів індивіда);
- наслідування (засвоєння форм поведінки іншої людини на основі підсвідомої і свідомої ідентифікації себе з нею).

3. Керування спілкуванням — свідомо і цілеспрямована організація взаємодії з коригуванням процесу спілкування відповідно до його мети. На цьому етапі відбувається обмін інформацією, оцінками інформації, взаємооцінка співрозмовників. Важливою є атмосфера доброзичливості, в якій учень зміг би вільно виявляти своє «Я», відчувати позитивні емоції від спілкування. Уступаючи учневі ініціативу, педагог делегує йому право й необхідність самостійного аналізу подій» фактів. Він мусить виявляти інтерес до учня, сприймати інформацію від нього (активно слухати), висловлювати судження, передаючи учневі свій оптимізм і впевненість в успіху, ставити перед ним яскраві цілі, окреслювати шляхи їх досягнення.

Головне на початку взаємодії вчителя з учнями — встановити цілісний контакт з ними, привернути їх увагу. Досягають цього насамперед мовленнєвими засобами. Педагог вітає учнів, пояснюючи значущість наступної комунікації, повідомляючи їм цікаву інформацію чи формулюючи

проблемне запитання. Водночас він організовує простір навчальної взаємодії: розвішує таблиці, оформлює дошку, готує наочне приладдя, дидактичні матеріали. Цим він актуалізує увагу учнів, спонукає їх до участі в навчально-пізнавальній діяльності. Привернути увагу може і пауза. Але найчастіше поєднують кілька елементів: голосову розрядку, гумористичну репліку, казус, запитання до аудиторії, коментування тощо.

Методи завоювання уваги аудиторії поділяють на пасивні й агресивні. Пасивні методи полягають у тому, що вчитель фокусує увагу аудиторії на своїй особистості, послідовно організуючи її. Агресивні методи використовують сильні, впевнені в собі експресивні педагоги, миттєво привертаючи до себе увагу аудиторії, неначе гіпнотизуючи її. Такий стан аудиторії вони утримують стільки, скільки потрібно для вирішення педагогічного завдання. Нерідко використовують темпоритми і педагогічну монотонність, за допомогою яких педагог ніби «пробивається» у свідомість слухачів, присипляючи, а потім напружуючи її, доводячи до кульмінації почуттєвих переживань.

4. Аналіз спілкування — порівняння мети, засобів з результатами взаємодії, моделювання подальшого спілкування (етап самокоригування).

3. Стиль педагогічного спілкування.

Стиль педагогічного спілкування — це усталена система способів та прийомів, які використовує вчитель під час взаємодії з учнями, їх батьками, колегами по роботі.

Під стилем педагогічного спілкування розуміють індивідуально-типологічні особливості соціально-психологічної взаємодії педагога та учнів.

У стилі спілкування знаходять своє вираження:

- особливості комунікативних можливостей учителя;

- характер взаємовідносин педагога і вихованців, що склався;
- творча індивідуальність педагога;
- особливості учнівського колективу.

Стиль педагогічного спілкування залежить він від особистісних якостей педагога і комунікативної ситуації. До особистісних якостей належать ставлення вчителя до дітей (активно-позитивне, пасивно-позитивне, ситуативно-негативне, стійке негативне) та володіння організаторською технікою.

За активно-позитивного ставлення педагог виявляє ділову реакцію на діяльність учнів, допомагає їм, відчуває потребу у неформальному спілкуванні. Вимогливість, поєднана із зацікавленістю в учнях, викликає взаємодовіру, розкутість, комунікабельність. Пасивно-позитивне ставлення фокусує увагу вчителя на вимогливості та суто ділових стосунках. Таке спілкування характеризується сухим, офіційним тоном, браком емоційності, що збіднює спілкування і гальмує творчий розвиток вихованців. Негативне ставлення, що залежить від перепаду настрою вчителя, породжує в дітей недовіру, замкненість, нерідко лицемірство, брутальність тощо. Викликаючи негативне ставлення до себе, такий учитель працює і проти предмета, який викладає, і проти школи, і суспільства загалом.

Ставлення до дитини детермінує організаторську діяльність вчителя, визначає загальний стиль його спілкування, який може бути авторитарним, демократичним і ліберальним.

1. Авторитарний. За такого стилю спілкування вчитель сам вирішує всі питання життєдіяльності класу, визначає кожну конкретну мету, виходячи лише з власних установок; суворо контролює виконання будь-якого завдання і суб'єктивно оцінює досягнуті результати. Цей стиль керівництва є засобом реалізації тактики диктату й опіки, і у випадку протидії школярів владному тиску вчителя, веде до конфронтації.

2. Ліберальний (поблажливий, анархічний). Такий стиль спілкування характеризується прагненням педагога не брати на себе відповідальність. Формально виконуючи свої обов'язки, учитель, що застосовує подібний стиль, намагається самоусунутися від керівництва колективом школярів, уникає ролі вихователя, обмежується виконанням лише викладацької функції. Зазначений стиль є засобом реалізації тактики невторчання, в основі якої лежить байдужість і незацікавленість проблемами шкільного життя. Наслідком такої позиції вчителя є втрата поваги і контролю над школярами, погіршення дисципліни, нездатність позитивно впливати на особистісний розвиток учнів.

3. Демократичний стиль. За такого стилю спілкування вчитель орієнтований на розвиток активності учнів, залучення кожного до розв'язання спільних завдань. Основу керування в даному випадку складає опора на ініціативу класу. Демократичний стиль — найбільш сприятливий спосіб організації реального співробітництва педагога і школярів.

Стиль спілкування визначає три типи вчителів: «проактивний», «реактивний» і «надактивний». Перший — ініціативний в організації спілкування, індивідуалізує свої контакти з вихованцями, його настанова змінюється відповідно до досвіду. Він знає, чого хоче, і розуміє, що в його поведінці сприяє досягненню мети. Другий — також гнучкий у своїх настановах, але внутрішньо слабкий. Не він особисто, а вихованці диктують характер його спілкування з класом. У нього розпливчасті цілі та відкрито пристосувальна поведінка. Третій — схильний до гіпертрофованих оцінок своїх учнів і вибудовування нереальних моделей спілкування. На його думку, коли учень активніший від інших — він бунтар і хуліган, а коли пасивніший — ледар і нероба. Видумані ним же оцінки змушують такого вчителя діяти відповідним чином: він час від часу впадає в крайнощі, підпорядковуючи своїм стереотипам реальних учнів.

В.А.Кан-Калик пропонує розрізняти стилі педагогічного спілкування залежно від продуктивності їх виховного впливу.

1. Спілкування на основі захоплення спільною творчою діяльністю. В основі даного стилю — єдність високого професіоналізму педагога та його етичних поглядів. Адже захоплення спільним з учнями творчим пошуком — результат не тільки комунікативної діяльності учителя, але значною мірою його ставлення до педагогічної діяльності в цілому.

2. Спілкування на основі товариської прихильності. Товариська прихильність — важливий регулятор спілкування взагалі і педагогічного зокрема. А.С.Макаренко стверджував, що педагог, з одного боку, повинен стати старшим товаришем і наставником, з іншого — співучасником спільної діяльності.

3. Спілкування-дистанція. Сутність його полягає в тому, що в системі стосунків педагога і учнів запобіжником виступає дистанція. Проте й тут слід дотримуватися міри. Гіпертрофована дистанція веде до формалізації спілкування вчителя і учнів, перешкоджає створенню справжньої творчої атмосфери. Безперечно, дистанція повинна існувати. Проте вона має впливати із загальної логіки відносин учителя і учнів, а не диктуватися вчителем. Дистанція виступає як показник провідної ролі вчителя, будується на його авторитеті. Перетворення “дистанції” на домінанту педагогічного спілкування різко знижує загальний творчий рівень спільної діяльності педагога та учнів. Це веде до формування між ними авторитарних стосунків, що зрештою негативно позначається на результатах виховання.

До спілкування-дистанції нерідко вдаються вчителі-початківці, які бояться учнів і намагаються таким чином утвердити свій авторитет. Проте такий стиль спілкування, як правило, не досягає мети, оскільки дистанція не може бути підставою педагогічного авторитету.

4. Спілкування-залякування. Цей стиль спілкування, до якого іноді теж звертаються початкуючі вчителі, пов'язаний в основному з невмінням організувати продуктивне спілкування на основі захоплення спільною діяльністю. Адже таке спілкування сформувавши нелегко, і молодий учитель нерідко йде по лінії найменшого опору, вибираючи спілкування-залякування чи дистанцію у крайньому їх прояві. Стосовно розвитку творчості або можливості здійснення саме виховного впливу на учнів, а не просто ситуативного керування їхньою поведінкою даний стиль спілкування є безперспективним.

5. Спілкування-загравання — стиль, знову ж таки найбільш характерний для початкуючих вчителів і пов'язаний з невмінням організувати продуктивну педагогічну взаємодію. Цей стиль спрямований на те, щоб завоювати хибний, дешевий авторитет у дітей, що суперечить вимогам педагогічної етики. Він відображає, з одного боку, намагання молодого вчителя швидко встановити контакт з дітьми, бажання сподобатися класові, а з іншого — відсутність необхідної загальнопедагогічної та комунікативної культури, умінь та навичок педагогічного спілкування, досвіду професійної комунікативної діяльності. Побойуючись спілкування з класом і одночасно бажаючи налагодити контакт з учнями, вчитель зосереджує увагу не стільки на змістовій стороні взаємодії, скільки на проблемах взаємин, які набувають гіпертрофованого значення.

Запорукою продуктивного стилю педагога є його спрямованість на дитину, захопленість своєю справою, професійне володіння організаторською технікою, делікатність у стосунках.

Дуже важлива роль установки вчителя у педагогічному спілкуванні. Установка — це стійка схильність людини до певної форми реагування, за допомогою якої може бути задоволена та чи інша потреба.

Вона спонукає людину орієнтувати свою діяльність у певному напрямі й діяти послідовно щодо всіх об'єктів і ситуацій, віддзеркалює стан особистості на основі взаємодії між потребами та їх задоволенням, забезпечує легкість, автоматичність та цілеспрямованість поведінки. Установка може бути основним чинником, який опосередковує активну взаємодію людини та соціального середовища. Завдяки багаторазовому повторенню так званих установочних ситуацій поступово формуються «фіксовані установки людини», які непомітно для неї самої впливають на її життєву позицію. Установки можуть бути як позитивними (поведінка школяра, основана на позитивному ставленні його до вчителя), так і негативними, упередженими (ставлення вчителя до невстигаючих учнів, які ще й порушують поведінку).

Роль установки в педагогічному спілкуванні було досліджено під час експерименту, який увійшов у історію педагогіки, як «ефект Пігмаліона». Американські психологи Розенталь і Джекобсон після психологічного обстеження школярів, визначення рівня їх розумового розвитку повідомили вчителям, що в класах є учні з високим інтелектуальним потенціалом, назвавши їх прізвища. При цьому були названі діти, які насправді мали різні успіхи й здібності. Через деякий час психологи виявили найпомітніші успіхи в розвитку тих дітей, які були названі серед кращих, але мали посередні оцінки. Сталося це тому, що вчителі, дізнавшись про неабиякі здібності своїх вихованців, змінили установку щодо них. Навіть якщо рівень знань дитини був вельми невисокий, учитель почав уважніше придивлятися до неї, а це змінювало його ставлення до учня і характер стосунків загалом. Вчитель, як Пігмаліон, через атмосферу уваги і піклування у класі, доброзичливої вимогливості і любові створював умови для ефективного розвитку дитини. А найголовніше — він дивився на дитину, як на талановиту і робив усе для того, щоб розвинути цей талант. Тому установка завжди повинна бути тільки позитивною, оптимістичною.

Розрізняють поняття “індивідуальний стиль педагогічного спілкування”. Практика свідчить, що нерідко один і той же метод впливу, який використовується різними педагогами, дає неоднаковий ефект, і не тому, що не відповідає ситуації, а тому, що чужий самій особистості педагога.

Невідповідності стилю спілкування і особистості часто не вистачає майбутнім педагогам, багатьом учителям-початківцям.

Багато студентів утилітарно-учнівськи підходять до оволодіння способами педагогічного спілкування. Вони свідомо чи несвідомо копіюють стилі спілкування найближчого соціального оточення, охоче запозичують запропоновані їм стереотипи педагогічних дій, не маючи достатньо знань про своє "Я" і не зіставляючи свої індивідуальні якості і можливості із змістом і формами власної комунікативної поведінки.

Формуючи індивідуальний стиль педагогічного спілкування, педагог повинен виявити особливості свого психофізичного апарату як компоненту творчої індивідуальності, через який здійснюється трансляція його особистості дітям. А потім звернути увагу на відповідність (не відповідність) своїх комунікативних можливостей індивідуально-типологічним особливостям дітей.

Правильно знайдений індивідуальний стиль педагогічного спілкування сприяє вирішенню цілого комплексу завдань:

- педагогічний вплив стає адекватним особистості педагога, процес спілкування з аудиторією стає приємним;
- суттєво полегшується процедура налагодження взаємовідносин з учнями;
- підвищується ефективність передачі інформації.

І все це проходить на фоні емоційного благополуччя педагога і учнів на всіх етапах навчання.

Можливі випадки формування не індивідуального стилю, а псевдостилю, який проявляється у виробленні помилкових, хибних індивідуальних прийомів і способів роботи, що не забезпечують високі результати діяльності і затримують розвиток здібностей. Псевдостиль, на думку Є. С. Клімова, – це система прийомів, які забезпечують ситуаційний пристосувальний ефект і з принципової точки зору не можуть бути прийнятими.

Псевдостиль може формуватися по-різному: стихійно – на основі незнання справжніх прийомів і способів роботи, незнання своїх індивідуальних особливостей; шляхом наслідування "зразків" товаришів, викладачів, учителів-наставників, у яких зовсім інші типологічні особливості. Формування псевдостилю небезпечно тим, що студент, який виробив неправильний стиль, закріплює його, а процес перероблення завжди більш складний і важчий. Псевдостиль і негативні риси особистості гальмують успішне навчання майбутнього вчителя, не сприяють набуттю глибокої системи знань, формуванню індивідуального стилю, розвитку здібностей студентів.

4. Мистецтво педагогічного спілкування.

Володіння технологією спілкування допомагає педагогу організувати правильну поведінку у конкретній ситуації. Неправильний педагогічний вплив або неправильна форма спілкування, вибрана для взаємодії, тобто "технологічна" невідповідність до спілкування, може привести до конфлікту між учителем і учнем.

До причин виникнення педагогічних конфліктів у взаємодії «вчитель — учень», «вчитель — учні» належать:

- нездатність учителя прогнозувати на уроці поведінку учнів. Несподіваність їх вчинків часто порушує запланований перебіг уроку, викликає в учителя роздратування та прагнення будь-якими засобами подолати конфлікт. А обмеженість інформації про причини того, що трапилось, ускладнює вибір оптимальної поведінки, засобів впливу на клас;
- намагання вчителя будь-якими засобами зберегти свій соціальний статус за рахунок зниження статусу учня. Вчитель вживає вирази низького стилю («розвісив вуха», «роззявив рота», «вештаєшся», «Що ти верзеш?»). Це порушує принципи взаємодії, доводить ситуацію до конфлікту;
- оцінювання вчителем не окремого вчинку учня, а його особистості («роззява», «дурень», «нахаба»). Це визначає ставлення до учня інших вчителів та свідків (особливо у поч. школі);
- суб'єктивізм учителя у сприйнятті вчинку учня, недостатня інформованість про його мотиви;
- намагання суворо покарати учня, мотивуючи це тим, що зайва суворість не завадить;
- невміння спрогнозувати наслідки необ'єктивного оцінювання вчинків дітей;
- нездатність до самоконтролю (роздратованість, брутальність, знервованість, нетактовність, грубість, мстивість, самовдоволеність, безпорадність та ін.). Конфліктують з учнями вчителі з негнучким мисленням, стереотипністю оцінок, шаблонним підходом до їх запитів та інтересів, нездатністю оцінювати об'єктивність вимог до учнів. Особливо небезпечні їх недовіра і підозра. Свою прискіпливість до учнів вони вважають вимогливістю, а вимогливість до себе з боку учнів сприймають як посягання на авторитет;
- брак педагогічних здібностей;

- незадовільна організація роботи у педагогічному колективі;
- застосування покарання без урахування позиції учнів.

Кожна помилка вчителя при вирішенні конфліктів травмує учнів, вселяє недовіру до нього, порушує систему взаємин між учителем і учнями. У педагога виникає глибокий стресовий стан, незадоволення своєю працею, нездорове усвідомлення залежності професійного самопочуття від поведінки учнів.

Керівники шкіл часто звинувачують вчителя у виникненні конфліктів, а вчитель свою провину визнає рідко. Найчастіше вони трапляються в учителів, які цікавляться лише рівнем засвоєння предмета.

Ситуація на уроці доходить до конфлікту, як правило, із невстигаючим учнем. Тому в інтересах вчителя виявляти до них особливу увагу, своєчасно надаючи їм допомогу.

Буває, що конфлікт виникає внаслідок покарання за недисциплінованість на уроці поганими оцінками з предмета. Це не тільки консервує особистий конфлікт, а знижує зацікавленість в учня до предмета. Немало конфліктів спричинює низький рівень педагогічного спілкування вчителів, які не можуть своєчасно зупинитися, уникнути різких слів, негативних узагальнень та перебільшень («Від тебе ніколи не почуєш нічого розумного», «Ти завжди брешеш», «Таких, як ти, і у в'язницю не беруть» тощо), загрозливих оборотів у якості попереджень («Дивіться ж мені, щоб зробили...»), «Спробуйте мені тільки не...». Це ображає вихованців, підриває довіру до здатності педагога бути справедливим.

Виділяють і негативні стереотипи педагогічної поведінки, що породжують незадоволення учнів вчителями, стимулюють розвиток конфліктів: емоційні спалахи, дратівливість через дрібниці; безпідставні дії; використання дитячих методів дисциплінування, відкритий розподіл учнів за симпатіями; залякування, вимоги у формі погроз; надмірна фіксація уваги на

недоліках учнів; привселюдні образи; втручання у світ особистісних стосунків хлопців і дівчат; негативна оцінка інших вчителів при учнях тощо.

Динаміка конфлікту складається з трьох основних стадій: наростання, реалізація, згасання.

Конфлікт виникає не одразу, початком його буває інцидент, непорозуміння, коли ще немає відкритого протистояння, наявні лише невдоволення, нестриманість учнів. Але це не можна обходити увагою, бо нерідко учні трактують таку ситуацію як конфлікт. Якщо вчитель не усвідомить цього і вчасно не внесе коректив у ситуацію, вона може набути деструктивного характеру. Належно продумані, делікатні превентивні дії знімають напругу, відкривають простір для позитивних емоцій. Часто ефективним буває компроміс, взаємний аналіз ситуації.

Реальний механізм налагодження нормальних відносин полягає у запобіганні конфліктним ситуаціям завдяки правильній психологічній тактиці у спілкуванні з учнями, навіть «зарядженими» на протистояння.

Погашенню, усуненню конфліктів сприяє переключення уваги з проблем, які спровокували його ділові чи інші питання щодо яких відсутній різнобій поглядів.

Навіть за найнапруженішої ситуації учитель мав би пам'ятати мудрість: «Перш ніж грюкати дверима, подумай, як зайдеш знову до класу!».

Поведінка вчителя у конфліктній ситуації

Для ефективного подолання конфліктної ситуації вчителю необхідно обрати поведінку, враховуючи власний стиль, стиль інших, втягнутих до конфлікту людей. Психолого-педагогічна наука виокремлює п'ять стилів поведінки в конфліктній ситуації.

1. Конкуренція або суперництво, прагнення стати центром ситуації. За цієї позиції погляди, потреби інших учасників ситуації не сприймаються як

значущі. Кожен обстоює свою думку, поведінку як єдино правильну, ігноруючи міркування інших. Це активний, майже агресивний наступ, намагання вирішити конфлікт, ігноруючи інтереси інших осіб.

2. Уникнення. Пов'язаний з намаганням відсунути конфліктну ситуацію якомога далі, сподіваючись, що все вирішиться само собою. Часто при цьому послуговуються тезою, що «поганий мир кращий за добру сварку». Така стратегія не завжди свідчить про намір ухилитися від вирішення проблеми. Вона може бути й конструктивною реакцією на конфліктну ситуацію, коли вирішення її доцільніше відкласти на пізніше. Проте захоплення стратегією уникнення може призвести до втрати особистісних позицій у колективі.

3. Пристосування. Йдеться про взаємне пристосовування партнерів, за якого людина діє, не відстоюючи своїх інтересів.

4. Співробітництво. Головне для нього — прагнення разом підійти до ефективного вирішення ситуації, конфлікту з урахуванням інтересів, потреб обох сторін, пошук взаємовигідних умов і шляхів досягнення порозуміння. Ця стратегія є найефективнішою для налагодження добрих стосунків, але вимагає більше часу, ніж інші. Крім того, обидві сторони повинні вміти пояснити свої бажання, висловити свої потреби, вислухати одне одного, виробити альтернативні варіанти дій.

5. Компроміс. Виявляється у намаганні не загострювати ситуації у конфлікті за рахунок взаємних поступок інтересами. Він схожий на співробітництво, але його досягнення відбувається на поверхневому рівні стосунків. Партнери не враховують глибинних потреб, інтересів, а задовольняються зовнішньою стороною поведінки.

Педагог повинен вміти успішно використовувати кожен зі стилів вирішення конфліктної ситуації, враховуючи конкретні обставини: вміти поступатися, йти на розумний компроміс, встановлювати партнерські

стосунки й водночас обстоювати власну позицію, розширюючи арсенал стилів, а не діяти за єдиним стандартом.

Найважливішою передумовою неприпустимості загострення конфліктної ситуації є педагогічний такт учителя. Це сильний засіб, за допомогою якого вихованців можна перетворити на своїх спільників чи, навпаки, суперників. Він є показником зрілості педагога як майстра своєї справи.

Висновки.

Сформованість уміння спілкуватися на професійно-педагогічному рівні є необхідною передумовою становлення всього комплексу педагогічних здібностей учителя. Оволодіння мистецтвом педагогічного спілкування – завжди вельми важке завдання для майбутнього педагога, педагога-початківця.

Для розвитку комунікативних умінь рекомендуємо майбутнім педагогам ознайомитись з книгами: В.Леві “Искусство быть другим”, а точніше з розділом книги, який називається “Гений общения”, де вказуються риси “генія спілкування”, на які слід орієнтуватися, а також шляхи їх формування; Д.Карнегі “Как приобретать друзей и оказывать влияние на людей”; С.Дерябо і В.Ясвіна “Гроссмейстер общения: иллюстрированный самоучитель психологического мастерства”.

В.А.Кан-Калик розробив спеціальні вправи для формування умінь педагогічного спілкування. Ці вправи він об’єднав у два цикли, а саме: практичне оволодіння технікою й технологією педагогічної комунікації та оволодіння системою спілкування в заданій педагогічній ситуації (Див. кн.: Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении. – М., 1987).

Як завдання з розвитку комунікативних умінь можуть бути використані вправи на розвиток спостережливості у спілкуванні, формування м'язової свободи у процесі педагогічної діяльності, керування увагою під час спілкування, розвиток комунікативної уяви, техніки й виразності мовлення, невербальних засобів. Необхідно також збагачувати досвід спілкування, беручи участь у різноманітній громадській роботі.

Література.

Волкова Н.П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001.

Грехнев В. С. Культура педагогического общения. – М.: Просвещение, 1990.

Державна програма «Вчитель» // Директор школи. - 2002. - № 23-24 (червень). - С.3-23.

Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении: Книга для учителя. – М.: Просвещение, 1987.

Мазоха Д.С. На шляху до педагогічної професії. Вступ до спеціальності. - К.: Центр навчальної літератури, 2005.

Мойсеюк Н.Є. Педагогіка. - К.: ВАТ КДНК, 2001.

Мороз О.Г., Сластьонін В.О., Філіпенко Н.І. Підготовка майбутнього вчителя: зміст та організація: Навчальний посібник. – К., 1997.

Педагогічна майстерність: Підручник / І.А.Зязюн та ін. – К.: Вища школа, 1997.

Сухомлинський В.О. Сто порад учителям / Вибрані твори: В 5 т. - К., 1976. - Т.2. - С. 420-654.

Фіцула М.М. Вступ до педагогічної професії.- Тернопіль: Навчальна книга-

Богдан, 2005.

Щербань П.М. Прикладна педагогіка. - К.: Вища школа, 2002.

Запитання.

1. Що таке спілкування? Для чого спілкуватися?
2. Здатність до спілкування є вродженою чи набутою?
3. У чому полягає сутність педагогічного спілкування? В чому ви вбачаєте його відмінність від загальнолюдського спілкування?
4. Які функції виконує педагогічне спілкування?
5. Які види педагогічного спілкування Ви знаєте?
6. Ви їздите на навчання в громадському транспорті. Спробуйте щодня, вибравши незнайомого пасажера, вгадати його професію, службовий, громадський і сімейний стан, біографію тощо. Намагайтеся з'ясувати для себе, що саме в його зовнішності, поведінці, мові дає вам підставу для того чи іншого припущення.
7. Визначте роль і місце комунікативних якостей педагога у професійній діяльності.
8. Охарактеризуйте стилі педагогічного спілкування.
9. Проаналізуйте основні умови ефективності педагогічного спілкування.

Лекція 7.

Тема. Професійне самовиховання майбутніх педагогів.

Мета. Розкрити значення та складові поняття "самовиховання", роль професійного самовиховання у розвитку особистості вчителя, етапи та прийоми професійного самовиховання.

Вступ.

Щоб відповідати високому званню вчителя кожен юнак чи дівчина, які вирішили присвятити себе педагогічній професії, повинні розвивати в собі готовність до складної і багатогранної діяльності. А для цього недостатньо просто бути таким, яким ти є у даний момент. Потрібно виробити у собі прагнення стати кращим, усувати вади у характері і формувати нові риси та якості, що необхідні не просто для життя, а для професійно-педагогічної діяльності зокрема.

Успішність педагогічної діяльності багато в чому залежить від уміння і здатності педагога мобілізувати свої зусилля на систематичну розумову працю, раціонально будувати свою діяльність, переборювати труднощі під час самостійної підготовки до занять, знімати емоції і психічні перевантаження, керувати своїм емоційним станом. Ці якості не даються від народження чи у вигляді додатку до диплома про вищу педагогічну освіту, а є результатом довготривалої роботи над собою.

Серед частини студентів панує думка, що педагогічні здібності, педагогічний талант – це щось вроджене, через що інколи нехтується роль самоосвіти і самовиховання у роботі таких студентів. У цей же час, як відзначають ряд дослідників (Д.М.Грішин, В.А.Кан-Калик, Н.Д.Нікандров, Л.І.Рувінський і ін.), запас потенційних сил у людини настільки великий, що навіть студент, який проявляє середні, звичайні здібності, може всебічно

розвивати свою особистість і проявити талант у професійній діяльності. Відомий український педагог А.С.Макаренко неодноразово підкреслював: “Майстром може стати кожний, якщо йому допоможуть і якщо він сам працюватиме”.

Твердження ще одного видатного вітчизняного педагога К.Д.Ушинського про те, що учитель живе до того часу, поки вчиться, в сучасних умовах набуває особливого значення. Адже вищий навчальний заклад – тільки умова отримання освіти. Не менш актуальна думка про необхідність постійного удосконалення вчителя шляхом невинної роботи над собою. саме життя поставило на порядок денний проблему неперервної педагогічної освіти. Німецький педагог А.Дістервег писав, що для вчителя святим обов’язком є “своє виховання зробити завданням свого життя”. Він вважав, що педагог “лише до того часу здатний насправді виховувати і освічувати, доки сам працює над своїм власним вихованням і освітою”.

У педагогіці і психології така робота має назву – самовиховання і саморозвиток.

План.

1. Професійне самовиховання у системі підготовки майбутнього вчителя.
2. Умови і чинники професійного самовиховання студентів.
3. Технологія професійного самовиховання:
4. Самовиховання і професійний ріст учителя.

Зміст лекції.

1. Професійне самовиховання у системі підготовки майбутнього вчителя.

Самовиховання і саморозвиток – це свідомо практична діяльність, спрямована на більш повну реалізацію людиною себе як особистості. Самовиховання – це формування людиною своєї особистості відповідно до свідомо поставленої мети. З точки зору психології, самовиховання – це усвідомлювана діяльність людини, яка спрямована на удосконалення самої себе, на вироблення позитивних рис, якостей, звичок і подолання негативних.

Професійне самовиховання і саморозвиток – це свідомо діяльність, спрямована на удосконалення своєї особистості у відповідності з вимогами професії до людини.

Особистісний саморозвиток і професійне самовиховання нерозривно пов'язані між собою. Обидва процеси складні за своєю структурою і здійсненням, проте оволодіння технологією професійного самовиховання і саморозвитку допоможе майбутньому педагогу продуктивно організувати самостійну підготовку до професійної діяльності і скоротить шлях до майстерності.

Слід зазначити, що досвід загального самовдосконалення є необхідною передумовою професійного самовиховання, яке передбачає свідому роботу з розвитку професійно значимих якостей, формування педагогічних умінь і здібностей.

2. Умови і чинники професійного самовиховання студентів.

Самовиховання починається з того часу, коли людина починає усвідомлювати себе як особистість, починає розуміти норми та вимоги суспільства, власні потреби і може правильно оцінювати свої вчинки. Самовиховання бере свій початок у підлітковому віці, проте його ефективність значно зростає у юнацькому віці.

В.О.Сухомлинський зазначав: “...Підліток стає справжньою людиною лише тоді, коли він навчиться пильно вдивлятися не лише в світ, що оточує його, а й в самого себе, коли він прагне пізнати не тільки речі, явища навколо себе, а й свій внутрішній світ, коли сили його душі спрямовані на те, щоб зробити самого себе кращим, досконалішим”.

Отже, самовиховання бере свій початок із самоусвідомлення, усвідомлення людиною себе як особистості і свого місця в суспільній діяльності людей.

У структурному відношенні самоусвідомлення людини являє собою єдність трьох складових:

- пізнавальної (самопізнання, тобто дослідження, пізнання самого себе);
- емоційно-оцінювальної (самоствлення, що виявляється у самооцінці);
- дієво-вольової, регулятивної (саморегуляція, тобто вміння особистості керувати станом свого здоров'я, емоціями, почуттями, психічним станом, діями, вчинками, поведінкою).

Самовиховання можливе за умови наявності в індивіда здатності ставити перед собою значущі цілі. Воно нерозривно пов'язане із здатністю людини до самоаналізу і самооцінки, з її вмінням контролювати свою поведінку і діяльність.

Самовиховання може бути спрямоване на виховання розуму (інтелектуальна сфера), почуттів (емоційна сфера), волі (вольова сфера). Однак провідною в самовиховному процесі є вольова сфера, яка забезпечує саморегуляцію внутрішнього світу людини згідно з оточуючою дійсністю.

Для педагога робота над собою – необхідна передумова набуття й збереження професіоналізму. Самовиховання — цілеспрямований процес, він є продовженням професійного виховання, коли майбутній учитель з об'єкта виховного впливу (“Я – студент, нехай мене вчать”) перетворюється на

суб'єкт організації власної життєдіяльності (“Я – майбутній спеціаліст, готую себе до цього”). Отже, найважливіша умова виникнення потреби у професійному самовихованні для майбутнього вчителя – це перехід його з позиції учня на позицію спеціаліста.

Самовиховання майбутнього вчителя починається із усвідомлення різниці між уявленням про себе як майбутнього професіонала і його реальними можливостями. Мотивом-збудником роботи над собою є розуміння невідповідності між “Я-реальним” і “Я-ідеальним”. Це є можливим у тому випадку, якщо у майбутнього вчителя наявний професійний ідеал і є здатність до самопізнання. Найпростіший і в той же час найнадійніший спосіб формування професійного ідеалу – самостійне вивчення психолого-педагогічної й філософської літератури, знайомство з життям і творчістю видатних педагогів з метою пошуку свого ідеалу вчителя.

Цілеспрямованість, осмисленість, стійкість професійного самовиховання залежать насамперед від:

- наявності професійного ідеалу;
- вольових властивостей майбутнього педагога;
- мотивів вибору студентом педагогічної професії;
- морально-психологічного клімату в студентській групі;
- стилю керівництва й стилю спілкування професорсько-викладацького складу;
- фактору вільного часу;
- організації та постійного удосконалення навчальної і самостійної роботи студентів;
- залучення студентів до різноманітної позанавчальної роботи.

Теорія цілеспрямованого самовиховання складається з трьох взаємопов'язаних і взаємозумовлених процесів:

- 1) самопізнання. Перш ніж виховувати себе, складаючи й здійснюючи програми самовдосконалення, потрібно вивчити себе як особистість;
- 2) самостримування від негативних думок, дій, вчинків, поведінки;
- 3) самопримушування до здійснення позитивних дій, вчинків, добрих справ.

3. Технологія професійного самовиховання.

а) Самовиховання майбутнього вчителя як система

Розглянемо структуру професійного самовиховання, запропоновану С.Б.Єлкановим:

1. Цілі самовиховання. Вони регулюються суспільними цілями і мають такий самий напрямок – моральний, естетичний, фізичний і т.п.
2. Зміст і завдання самовиховання. Вони включають таку поведінку і діяльність, які приводять до досягнення мети самовиховання. Це великою мірою залежить від психічних рис особистості, її інтелектуальної, емоційної, вольової сфер.
3. Засоби самовиховання. Це своєрідні способи впливу на самого себе, які об'єднують цілі та результати. Сюди відносяться ознайомлення з різними видами мистецтва, читання наукової та художньої літератури, власна педагогічна діяльність і т.д.
4. Результати самовиховання. Це ті зміни, які відбулися в особистості в результаті самовиховання.

б) Етапи самовиховання студента

Процес професійного самовиховання і саморозвитку майбутнього педагога надзвичайно індивідуальний. Проте у ньому можна виділити три взаємопов'язані етапи:

- самопізнання
- самопрограмування
- самовплив.

При організації професійного самовиховання необхідно дотримуватися наступної послідовності дій:

1. Цілепокладання: вибір особистісно значимих цілей і завдань самовиховання.
2. Планування, вибір дій, створення програми самовиховання.
3. Вибір методів і засобів самовиховання.
4. Реалізація у навчально-науковій діяльності цілей і завдань програми професійного самовиховання.
5. Самоконтроль: порівняння досягнутих результатів з очікуваними.
6. Корекція програми самовиховання з урахуванням результатів самоконтролю і самооцінки.

в) *Самопізнання як передумова самовиховання*

Самовиховання починається із самопізнання. Самопізнання – це відкриття себе, виявлення передусім своїх позитивних якостей і можливостей і тих задатків, які потім шляхом самовиховання людина може перетворити у здібності, талант, стійку рису характеру.

Основне правило самопізнання – шукати в собі істинне “Я”. Проте самопізнання потрібне не для задоволення власної цікавості або втіхи від процесу пізнання, його здійснюють не заради пошуку чистої істини, а заради

певної мети, зокрема, для самовдосконалення, тобто формування себе відповідно до власних намірів, ідеалу. Самопізнання є підставою для адекватної (такої, що відповідає можливостям особистості) оцінки самого себе.

Займаючись самовихованням, треба насамперед виявити особливості власного характеру, які заважають успішно навчатися, плідно працювати, легко й компетентно спілкуватися. Важливою частиною процесу самопізнання є самовизначення своєї спрямованості, темпераменту, здібностей і т.д. Для того, щоб себе виховувати, потрібно знати не тільки риси власного характеру, особливості поведінки, вчинків, а й те, заради чого, з якої причини був здійснений той чи інший вчинок, тобто знати мотиви власних вчинків, знати свої потреби.

г) *Визначення мети самовиховання*

Наступним кроком професійного самовиховання є формулювання мети. Це дуже відповідальний крок у процесі самовиховання, адже від вибору мети залежить ефективність такої роботи. Чим ширша і значиміша мета, тим вірогідніше вона може стати перспективою у житті людини. Такою метою повинні бути не окремі поодинокі цілі (прагнення отримати вищу, ніж сусід, оцінку на контрольній; успішно скласти колоквіум з певної теми тощо), а загальні цілі, які сприятимуть розвитку власної індивідуальності. Якщо вони будуть досягнуті, то ми зможемо досягти і будь-яких окремих і одночасно життєво важливих цілей.

Майбутній вчитель повинен ставити перед собою мету – якомога краще підготуватися до педагогічної діяльності. Його основним завданням є удосконалення професійно значущих рис своєї особистості, включаючи як світогляд, фізичне здоров'я, так і підвищення рівня методичної підготовки, формування своєї моральної культури, педагогічного мислення, творчості.

Визначаючи мету самовдосконалення, важливо відповісти собі не тільки на питання “Яким я хочу бути?”, але й на питання “Для чого я хочу таким бути?”

д) Планування діяльності і самовиховання

Одного бажання змінити себе буває недостатньо, а тому після постановки мети особистісного розвитку дуже важливо накреслити програму самовиховання і вибрати методи її реалізації.

Програма самовиховання майбутнього вчителя – це програма дій по досягненню конкретних цілей самовиховання з урахуванням вимог педагогічної професії до людини.

Процес самопрограмування особистості є не що інше як матеріалізація власного прогнозу щодо можливостей самовдосконалення.

Програма професійного самовиховання визначає найбільш важливі і змістові компоненти педагогічної діяльності, склад професійних умінь і служить орієнтувальною основою для складання студентом індивідуального плану самовиховання з урахуванням особливостей і рівнів розвитку в собі потрібних умінь і здібностей, які лежать у їх основі.

План роботи над собою може бути як план-максимум (на більший відрізок часу) і план-мінімум (на день, тиждень, місяць, семестр).

Для студентів-першокурсників, які щойно починають займатись самовиховною діяльністю і в яких немає досвіду роботи над собою, рекомендується програма, яка складається з таких розділів:

- самопізнання і самоосвіта;
- оволодіння культурою навчальної праці;
- самовиховання.

Побудова індивідуального плану самовиховання – справа творча.

Звичайно, не всі завдання і напрямки роботи над собою можна зафіксувати у програмі та плані професійного самовиховання. Головне, щоб кожен майбутній педагог виробив свій кодекс правил і принципів й неухильно дотримувався їх.

е) Методи самовиховання

Відповідь на питання “Для чого я хочу себе змінити?” допоможе не лише правильно визначити мету самовиховання, а й правильно обрати методи власного удосконалення.

Метод з грецької мови означає – шлях, дослідження, спосіб пізнання. Метод складається з прийомів. Прийом – це своєрідна частина, деталь методу, що необхідна для його більш ефективного застосування в умовах конкретної ситуації.

Методи самовиховання – це способи, за допомогою яких забезпечується досягнення поставленої мети самовиховання.

Методи і прийоми, які використовуються при реалізації програми самовиховання, надзвичайно різноманітні.

Система методів і прийомів самовиховання: самоспостереження, самоаналіз, самотестування, порівняння себе з іншими людьми та ін.; самостимулювання; самопрограмування (складання плану чи програми самовдосконалення, самозобов’язання, самоінструктаж); методи і прийоми самовпливу (самонаказ, самоконтроль, самозаохочення, самопокарання, самозаборона, самозауваження, самокритика, самопереконавання, самопідбадьорювання, самонавіювання, аутотренінг, самозвіт, ведення щоденника самовиховання тощо).

Особливе місце у переліку методів самовиховання займають методи управління своїм психічним станом, тобто методи саморегуляції. До них

відносять самонавіювання, самопідбадьорення, самопереконавання, самопримушування, самонаказ, самохвалення, самоконтроль, самозаохочення, самокритика, аутогенне тренування і т.п..

Самонавіювання (аутосугестія) – процес навіювання, адресований самому собі. Самонавіювання, як і навіювання, ґрунтується передусім на уяві людини. Самонавіювання – це психічний вплив людини на саму себе, процес вироблення у себе нових установок, психічних станів шляхом повторення собі словесних формул чи викликання яскравих уявлень.

У медицині лікарі використовують силу навіювання з метою надання допомоги хворим, особливо в тих випадках, коли хворий втрачає віру у видужування.

Шляхом самонавіювання можна максимально мобілізувати свої сили і волю, набути навичок самовладання, тобто здатності здійснювати діяльність і в ситуаціях, що дезорганізують людину і впливають на її емоційну сферу.

Різновидом самонавіювання є аутогенне тренування (аутотренінг). Аутотренінг – цілеспрямоване самонавіювання за допомогою словесних формул. Аутогенне тренування – це метод, завдяки якому відбувається м'язова релаксація, концентрація уваги, формується вміння регулювати розумову активність з метою підвищення ефективності значимої для людини діяльності. Унаслідок читання відповідної літератури і в результаті накопичення досвіду практично кожен студент може засвоїти релаксаційні знання і застосовувати їх у самовдосконаленні.

Здійснюючи самонавіювальний вплив, людина повинна вірити в самонавіювання. Сумнів, критика тощо можуть повністю знищувати дієвість цього методу. Можна навіювати собі, що я не боюсь спілкуватися з незнайомими людьми, виступати перед великою аудиторією або можу без надмірних зусиль виконати творче завдання чи підготувати реферат на задану тему. Треба лише частіше повторювати це самому собі (особливо у

стані розслаблення, спокою), і врешті-решт, ми самі почнемо в це вірити. Людина стає сильнішою, якщо вірить у свої нереалізовані можливості, і значно слабшою – якщо опускає руки, думає, що не зможе подолати ті чи інші труднощі.

Самопідбадьорення – звернення до самого себе з метою зміцнення віри в себе.

У процесі самопідбадьорювання використовуються такі прийоми:

- самозаспокоєння;
- навіювання впевненості в досягненні мети;
- навіювання впевненості в собі;
- рівняння на улюбленого героя, авторитетних людей (а їм як було?);

Самопідбадьорення може мати форму самокритики. Тоді використовуються такі прийоми: зауваження у свою адресу (типу: “чому розкис?”, “не будь розмазнею?”, самокритика у присутності друзів й інших людей).

Самопереконавання – це процес доведення собі необхідності розвитку окремих якостей чи властивостей особистості, необхідності певних дій для досягнення власного удосконалення або мети діяльності. Самопереконавання застосовують у тих випадках, коли нам потрібно закріпити свої позиції. Вирішили ми, наприклад, для підвищення ефективності навчання оволодіти технікою швидкого читання, а розуміння й підтримки від оточення не підтримали. У цьому випадку для того, щоб не втратити впевненості у собі, необхідно переконувати самого себе, підбирати аргументи на користь прийнятого рішення.

Самопримушування можна розглядати як різновид самопереконавання, коли ми змушуємо себе щось зробити з огляду на негативні результати

відсутності цих дій. Це може бути своєрідна заборона самому собі чогось дуже бажаного. Наприклад, хочеться піти на стадіон пограти у футбол, але завтра потрібно писати відповідальну контрольну, до якої ще слід готуватися. Без самопримушування не обійтись. До контрольної треба готуватися зараз, а в футбол можна буде пограти й пізніше. В.О.Сухомлинський з приводу використання самопримушування казав: “Постав над собою і сто вчителів – вони виявляться безсилими, якщо ти не зможеш сам примусити себе і сам вимагати від себе... А якщо ти не навчився примушувати себе робити так, як треба, ти не зможеш стати дисциплінованим громадянином, вольовою людиною”. І ще: “Примушуй себе робити те, що не хочеться, але треба. Повинність – головне джерело волі”. Сила самопримушування полягає в єдності з самопереконанням і самокритикою.

Самонаказ – веління самому собі, дійовий засіб для вироблення самовладання й уміння управляти собою навіть у найскладніших ситуаціях. Самонаказ – це метод, без якого дуже часто неможливо обійтись. Наприклад, переконали ми себе у необхідності ранкової пробіжки, заборонили собі дивитись допізна телевізор, але не можемо вранці прокинутися навіть після настирливого дзеленчання будильника. Ось тут і потрібен самонаказ – внутрішня команда до дії, обов’язкова для виконання. Сказали собі: “Встаю!” – і різко підвелись з ліжка. Наступного дня зробити це буде вже значно легше. Ефективність самонаказу ще більше зростає, якщо він поєднується з самопереконанням, тобто коли людина знаходить все нові і нові докази й аргументи на користь виконання самонаказу.

Самосхвалення – таке собі “погладжування” самого себе. Приказка стверджує, що добре слово і кішці приємне. Але якщо немає кому це слово нам сказати? Не біда – скажемо його собі самі. Встав таки зранку на зарядку? Молодчина! Не прокинувся? Не падай духом, завтра все вийде...

Самозаохочення. У деяких випадках для того, щоб закріпити позитивний емоційний стан, можна і нагородити себе приємною прогулянкою чи відвіданням дискотеки. Таке самозаохочення породжує задоволення від досягнення певного успіху.

Самопокарання. Але іноді варто застосовувати і самопокарання. Не тільки ж хвалити себе і виправдовувати в разі невдачі. Якщо негативний результат певних дій є наслідком наших лінощів, то можна і “в куток себе поставити”, без цього іноді теж не обійтись.

Важливою умовою саморегуляції є самоконтроль і самокоригування свого стану, дій, вчинків. Самоконтроль – свідоме самостійне регулювання особистістю своєї поведінки, її мотивів і спонукань на основі виявлення відхилень у думках, вчинках, діях від загальноприйнятих вимог. До механізму самоконтролю входять: самоаналіз, самооцінка, самокритика, самообмеження. Самоконтроль і самокорекція дозволяють усвідомити своє просування у саморозвитку, порівняти досягнуті результати з очікуваними, вчасно помітити помилки, скоригувати програму подальших дій.

Досконалому оволодінню інтегральним умінням педагогічно мислити і діяти сприяють спеціальні вправи, тренінги, що спрямовані на розвиток спостережливості, уваги, комунікативних умінь і ін. Засвоєння цих вправ передбачено у процесі вивчення курсів психології, педагогіки, основ педагогічної майстерності, а також у процесі самостійної роботи студентів над собою.

Всі методи самовиховання тісно пов'язані між собою, переплітаються, а інколи використовуються майже одночасно. Наприклад, студент, який під час педагогічної практики прагне розвинути свої комунікативні уміння, переконує себе у тому, що у нього все вийде добре, що він буде відчувати радість від спілкування з учнями, залишаючись при цьому одночасно вимогливим, уважним, тактовним. Він навіює собі певну позитивну

установку на майбутнє спілкування. У реальних умовах, коли потрібно додатково залишитись з класом, не вистачає, здається, душевних сил, педагог наказує собі залишатися терпеливим, комунікабельним, здатним продовжити професійне спілкування.

є) Результати діяльності майбутнього педагога по самовихованню

Результатом роботи студента із самовиховання і саморозвитку є позитивні зміни в особистості і успішне просування у навчально-науковій діяльності. Останнє проявляється у покращенні якості навчання, усвідомленні своїх успіхів. Чим вищі конкретні результати діяльності (бали у заліковій книжці, похвала педагогів, оцінка однокурсників і т.п.), тим сильнішою є потреба у подальшому самовдосконаленні.

Всі особистісні зміни (інтелектуальний розвиток, уміння керувати своїм психічним станом, волюва цілеспрямованість, культурний розвиток, розвиток педагогічних здібностей) стають могутнім стимулом у професійному і особистісному саморозвитку, оскільки формують потребу у самовдосконаленні.

Такою є технологія професійного самовиховання. Слід пам'ятати, що кожен її компонент є необхідним для успішного оволодіння процесом самовдосконалення. Виключення хоча б одного з них може зробити технологію неробочою або породить помилки, які нелегко буде виправити.

Таким чином, самовиховання – це один із різновидів людської діяльності, це робота над собою. І ефективність її залежить насамперед від нашої цілеспрямованості, наявності стійкої мотивації, позитивних установок, правильного вибору методів самовдосконалення, систематичності наших зусиль і постійного самоконтролю. Нарешті, самовиховання – це одна з найважливіших умов досягнення успіху у навчанні, педагогічній діяльності, сімейних стосунках і взагалі у житті.

4. Самовиховання і професійний ріст учителя.

Професійне самовиховання спрямоване на більш повну реалізацію педагогом себе як особистості. Прагнення до самовдосконалення, самоосвіта є важливим чинником професійного росту вчителя, один із шляхів розширення його творчих можливостей, пізнавальних інтересів та формування творчої індивідуальності.

Велике значення для професійного росту вчителя має оволодіння передовим педагогічним досвідом, пошуковою дослідницькою роботою. У результаті ознайомлення з досвідом кращих педагогів, аналізу їх діяльності учитель краще осмислює закономірності навчально-виховного процесу, вчиться педагогічно правильно сприймати кожен вчинок дитини, знаходити причини конфліктів і шукати способи їх розв'язання.

Важливим для педагога є систематичне вивчення філософської та психолого-педагогічної літератури, законодавчих актів держави про освіту, виховання та навчання, зустрічі з новаторами, участь у роботі методичних об'єднань, семінарів, конференцій, педагогічних читань і т.д.

Незамінними джерелами педагогічної інформації залишається педагогічна преса, радіо, телебачення. Вчителеві необхідно оволодівати новими сучасними джерелами інформації, такими, наприклад, як Інтернет. Усі ці джерела швидко реагують на всі зміни, що відбуваються у системі педагогічної освіти, у навчально-виховному процесі. Вони знайомлять з досвідом педагогів-новаторів, науково-педагогічними новинками, матеріалами різного роду зустрічей, конференцій, поміщають праці відомих вчених-педагогів, вітчизняну і зарубіжну літературу. Самовиховання і самоосвіта вчителя передбачають також ознайомлення з національною системою виховання, що втілює виховну мудрість нашого народу, його кращих вчених, прогресивні традиції українців у родинному вихованні, виховне значення українських народних звичаїв, традицій, свят, обрядів.

Варто додати, що у процесі професійного самовиховання учитель повинен відчувати свободу самовираження. Учительську діяльність не можна регламентувати і втиснути у тверді рамки інструкцій. Лише за умови утвердження професійної свободи вчителя можлива ефективна організація процесу професійного самовиховання, професійний ріст учителя. Професійний ріст педагога можна назвати пошуком свого шляху, набуття “власного голосу”, “власного почерку”. Педагог, що володіє свободою самовираження, вміє керувати своїм власним розвитком, може спрямувати свої творчі сили на пошук нових шляхів навчання і виховання учнів.

Висновки.

Ефективна професійна підготовка майбутнього вчителя неможлива без самоосвіти, самовиховання та саморозвитку. Тобто навчання і самонавчання студента потребує не лише знання ним форм і методів аудиторної роботи та роботи з книгою, іншими сучасними джерелами інформації, але й застосування деяких вольових зусиль, розвитку певних особистісних якостей.

Чи стане студент справжнім педагогом? Це залежить від того, як він сам працює над своєю особистістю, які його установки, інтереси, потреби, яка його активність щодо оволодіння науковими знаннями і вміннями, наскільки цілеспрямовано, свідомо і наполегливо працює над розвитком у собі тих рис, які утворюють особистість сучасного спеціаліста.

Щоб досягнути хороших результатів у професійній діяльності, педагогу потрібно систематично вивчати себе, знати свої сильні і слабкі сторони, постійно формувати в собі той внутрішній стержень, на якому буде відбуватися не лише професійний, а й особистісний ріст. Саме у педагогічній діяльності особистісний ріст – неодмінна умова досягнення професіоналізму.

Література.

Власова О.І. Педагогічна психологія. - К.: Либідь, 2005.

Волкова Н.П. Педагогіка. -К.: Академія, 2001.

Державна програма «Вчитель» // Директор школи. - 2002. - № 23-24 (червень). - С. 3-23.

Елканов С.Б. Основи професійного самовоспитання майбутнього учителя.- М: Просвещение, 1989.

Закон України «Про загальну середню освіту» // Освіта України. - 1999. - 12 серпня.

Закон України «Про освіту» // Голос України. - 1996. - 25 квітня.

Карпенчук С.Г. Самовиховання особистості. - К.: ІЗІМН, 1998.

Кіліченко О.І. Організація професійного самовиховання майбутніх вчителів початкових класів // Українська система виховання: проблеми, перспективи.- Івано-Франківськ: Серія «Педагогіка, етнопедагогіка», 1999. – С. 159-162.

Кіліченко О.І. Професійне самовиховання майбутніх учителів початкових класів як педагогічна проблема // Вісник Прикарпатського університету.

Серія педагогічних наук. Вип. 2. - Івано-Франківськ: Плай, 1999. - С. 43-51.

Концепція педагогічної освіти України. - К.: Либідь, 1991.

Мазоха Д.С На шляху до педагогічної професії. Вступ до спеціальності. - К.: Центр навчальної літератури, 2005.

Оржеховська В.М., Хітько Т.В., Кириленко С.В. Посібник з самовиховання. – К., 1996.

Педагогічна майстерність / За ред. І.А.Зязюна. - К.: Вища школа, 2004.

Сухомлинський В.О. Виховання і самовиховання // Вибрані твори: У 5 т. - К.: Радянська школа, 1977. -Т.5. - С.229-239.

Сухомлинський В.О. Сто порад учителю // Вибрані твори: У 5 т. – К., Радянська школа, 1976. - Т.2. - С. 419-656.

Томан І. Як удосконалювати самого себе (Пер. з чес.). – К.: Політвидав України, 1984.

Фіцула М.М. Вступ до педагогічної професії. - Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2005.

Фіцула. М.М. Педагогіка вищої школи. - К.: Акдемвидав, 2006.

Запитання.

В чому полягає роль самовиховання у підготовці майбутнього педагога?

Назвіть етапи процесу самовиховання майбутніх педагогів.

Що спонукає вас вдосконалювати власні позитивні якості та усувати негативні?

Охарактеризуйте прийоми та засоби самовиховання.

Укажіть, які методи з перерахованих нижче є методами самовиховання: а) бесіда; б) самопізнання; в) самооцінка; г) диспут; д) самостимулювання; є) розповідь; ж) самопрограмування; з) самонаказ.

Яка сукупність якостей сучасного вчителя створює, на Ваш погляд, його авторитет? Розмістіть їх за ступенем значущості.

У чому полягає роль самовиховання у підготовці майбутнього педагога?

Охарактеризуйте етапи процесу самовиховання.

Розкрийте зміст основних прийомів самовиховання.

Яку роль відіграє педагогічна практика у формуванні умінь самостійної навчальної діяльності студента?

Складіть коротку програму самовиховання на семестр.

